

AUTOREFERAT
NA TEMAT DOROBKU I OSIĄGNIĘĆ
W PRACY NAUKOWO-BADAWCZEJ
dr inż. Marian Woźniak

Rzeszów, 31 sierpnia 2017 r.

Spis treści autoreferatu

1. Imię i nazwisko.....	3
2. Posiadane dyplomy, stopnie naukowe/artystyczne - z podaniem nazwy, miejsca i roku ich uzyskania oraz tytułu rozprawy doktorskiej.....	3
3. Informacja o dotychczasowym zatrudnieniu w jednostkach naukowych/artystycznych.....	3
4. Wskazanie osiągnięcia wynikającego z art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. nr 65, poz. 595 ze zm.).....	3
5. Przedstawienie pozostałych osiągnięć naukowo-badawczych.....	26

1. Imię i nazwisko

Marian Woźniak

2. Posiadane dyplomy, stopnie naukowe/artystyczne - z podaniem nazwy, miejsca i roku ich uzyskania oraz tytułu rozprawy doktorskiej

- Dyplom doktora nauk ekonomicznych w zakresie ekonomii: nadany uchwałą Rady Kolegium Nauk o Przedsiębiorstwie Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie z dnia 23 listopada 1995 roku, na podstawie przedstawionej rozprawy doktorskiej nt. Przebudowa systemu handlu rolnego. Promotorem rozprawy doktorskiej był doc. dr hab. Sylwester Makarski, a recenzentami: prof. dr hab. Bogumiła Wojciechowska-Ratajczak oraz prof. dr hab. Jerzy Małysz, nr dyplomu 1550.
- Dyplom magistra inżyniera, z wynikiem bardzo dobrym, 5-letnich dziennych studiów wyższych na Wydziale Ekonomiki Produkcji i Obrotu Rolnego w zakresie Ekonomiki Produkcji i Obrotu Rolnego, Akademii Rolniczej im. Hugona Kołłątaja w Krakowie, w dniu 21 czerwca 1989 roku, nr dyplomu 262/F.
- Zaświadczenie o ukończeniu w 1999 r. czterosemestralnego kursu pedagogicznego, organizowanego przez Akademię Rolniczą w Krakowie, Wydział Ekonomii w Rzeszowie, nr 137.

3. Informacja o dotychczasowym zatrudnieniu w jednostkach naukowych/artystycznych

- 1988-1989: będąc na piątym roku studiów zostałem zatrudniony na stanowisku asystenta stażysty w Zakładzie Handlowej Obsługi Wsi i Rolnictwa, Zamiejscowego Wydziału Ekonomiki Produkcji i Obrotu Rolnego w Rzeszowie, Akademii Rolniczej im. Hugona Kołłątaja w Krakowie.
- 1989-1996: asystent w Zakładzie Handlowej Obsługi Wsi i Rolnictwa, Zamiejscowego Wydziału Ekonomiki Produkcji i Obrotu Rolnego w Rzeszowie (od 1993 r. zamiejscowy Wydział Ekonomii w Rzeszowie) Akademii Rolniczej im. Hugona Kołłątaja w Krakowie.
- 1996-2001: adiunkt w Katedrze Agromarketingu Zamiejscowego Wydziału Ekonomii w Rzeszowie, Akademii Rolniczej im. Hugona Kołłątaja w Krakowie (Wydział ten od 1.09.2001 r. wszedł w struktury Uniwersytetu Rzeszowskiego).
- 2001-2008: adiunkt w Katedrze Marketingu, Wydziału Ekonomii Uniwersytetu Rzeszowskiego w Rzeszowie.
- 2008-2011: adiunkt w Katedrze Przedsiębiorczości, Zarządzania i Ekoinnowacyjności, Wydziału Zarządzania i Marketingu, (po zmianie nazwy Wydziału Zarządzania) Politechniki Rzeszowskiej im. Ignacego Łukasiewicza w Rzeszowie.
- 2011- nadal: starszy wykładowca w Katedrze Ekonomii, Wydziału Zarządzania Politechniki Rzeszowskiej im. Ignacego Łukasiewicza w Rzeszowie.
- 2001-2009: wykładowca w Zakładzie Gospodarki Regionalnej i Agroturystyki Instytutu Gospodarki i Polityki Społecznej, Państwowej Wyższej Szkole Zawodowej im. Stanisława Pigonia w Krośnie (drugi etat).

4. Wskazanie osiągnięcia wynikającego z art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. nr 65, poz. 595 ze zm.)

Wskazanie osiągnięcia naukowego

Jako osiągnięcie naukowe w rozumieniu art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 2003 r. o stopniach i tytule naukowym oraz stopniach i tytule naukowym w zakresie sztuki, które uznaję za znaczący wkład w rozwój nauk ekonomicznych, w dyscyplinie ekonomia, wskazuję

monografię mojego autorstwa nt. *Ekonomiczne, społeczne i środowiskowe czynniki trwałości obszarów wiejskich województwa podkarpackiego*, wydaną przez Oficynę Wydawniczą Politechniki Rzeszowskiej w Rzeszowie w 2017 r., ss. 304, ISBN: 978-83-7934-146-7.

Recenzentami wydawniczymi wskazanej monografii byli:

- Prof. dr hab. Andrzej Graczyk z Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu.
- Prof. dr hab. Wojciech Józwiak z Instytutu Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej w Warszawie.

Omówienie osiągnięcia naukowego

W uzasadnieniu podjęcia tematu wskazałem złożoność i wieloaspektowość problemu trwałości obszarów wiejskich, a szczególnie obszarów wiejskich województwa podkarpackiego. Wyniki badań dotyczyły problem trwałości, obejmującego aspekty: ekonomiczne, społeczne oraz środowiskowe. Złożoność problematyki badawczej obszarów wiejskich spowodowała, że książka wykracza poza aspekt właściwy wyłącznie ekonomii, a przedstawia wyniki badań naukowych stosowanych w polityce społecznej, demografii, czy nawet geografii i ekologii. Całość skupia się wokół problemu ekonomii społeczno-gospodarczej oraz ekonomii przestrzennej, a spoiwem je łączącym jest problem trwałości obszarów wiejskich, rozumianej jako możliwość dostosowania, przetrwania oraz rozwijania się tych obszarów w warunkach stawianych przez świat początku XXI wieku.

Cel badań był skupiony wokół ukazania czynników kształtujących trwałość obszarów wiejskich województwa podkarpackiego w ujęciu wielodyscyplinarnym oraz czynników kształtujących ją w wyodrębnionych grupach gmin. Główną osią procesu badawczego było przyjęcie przestrzennego obiektu badań, którym były wszystkie gminy wiejskie województwa podkarpackiego, części wiejskie wszystkich gmin miejsko-wiejskich oraz gminy o wysokiej atrakcyjności turystycznej (nie uwzględnione we wcześniejszych grupach).

W pracy weryfikacji poddano następujące hipotezy badawcze:

- Trwałość gmin o wysokiej atrakcyjności turystycznej jest silnie skorelowana z zależnościami pomiędzy społeczeństwem a wartościami środowiska przyrodniczego.
- Trwałość gmin wiejskich i części wiejskiej gmin miejsko-wiejskich jest podyktowana przede wszystkim ich zasobami ludzkimi i skalą przedsiębiorczości.
- Integracja z Unią Europejską wywarła istotny wpływ na trwałość obszarów wiejskich.
- Obszary wiejskie są utożsamiane głównie z produkcją żywności.
- Jakość życia jest istotną determinantą trwałości gmin wiejskich województwa podkarpackiego.
- Rozwój zrównoważony jest warunkiem zachowania kapitału naturalnego obszarów wiejskich.

Przedstawione hipotezy były podporządkowane hipotezie głównej: Istota trwałości gmin wiejskich jest uzależniona głównie od ich wielofunkcyjności, specyfiki położenia względem ośrodków miejskich i posiadanych zasobów.

Przedstawiona w publikacji analiza obejmowała obszary wiejskie wyodrębnione na podstawie podziału terytorialnego, według Krajowego Rejestru Urzędowego Podziału Terytorialnego Kraju (TERYT), w którym za obszary wiejskie uznaje się gminy wiejskie i część wiejską gmin miejsko-wiejskich. Zgromadzone dane odzwierciedlają sytuację z początku XXI wieku, obejmującego wejście Polski w struktury Unii Europejskiej. Przedstawione analizy statystyczne dotyczą lat 2000-2010, zaś ogólna charakterystyka obszarów wiejskich województwa podkarpackiego dotyczy, w części analitycznej i tablicach przeglądowych, lat 2010-2015. W wielu przypadkach wskaźniki dotyczące obszarów wiejskich województwa podkarpackiego porównano z danymi ogólnopolskimi.

Próbę rozwiązania problemów eksploracyjnych i wyjaśniających podjąłem na drodze badania dwuetapowego, obejmującego następujące typy badań:

- oparte o analizę wtórną danych pochodzących ze sprawozdawczości Głównego

Urzędu Statystycznego, Urzędu Statystycznego w Rzeszowie oraz Podkarpackiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego w Boguchwale,

- zrealizowane na podstawie danych pierwotnych i badań własnych autora. Badania przeprowadzono metodą ankiety środowiskowej, za pomocą kwestionariusza badawczego z zestawem pytań zamkniętych, na reprezentatywnej, losowo wyłonionej grupie 1330 mieszkańców gmin wiejskich województwa podkarpackiego. Celem badań było zbadanie opinii społeczności wiejskiej na temat współczesnego wizerunku obszarów wiejskich i działalności realizowanych na ich terenie, w odniesieniu do ukazania ich trwałości ekonomiczno-społecznej.

Zgromadzony materiał poddałem dogłębnej analizie statystycznej, a sytuację ekonomiczną, społeczną i środowiskową obszarów wiejskich województwa podkarpackiego za lata 2000-2010 (w celu precyzyjniejszego naświetlenia problemu ich trwałości w okresie przed wstąpieniem do Unii Europejskiej oraz będąc już pełnoprawnym członkiem Unii Europejskiej) ukazałem analizując 143 gminy miejsko-wiejskie i wiejskie województwa podkarpackiego, które podzieliłem na trzy grupy badawcze: wyodrębniając gminy miejsko-wiejskie, gdzie analizie poddano wyłącznie część wiejską tych gmin (34 gminy), gminy wiejskie (86 gmin) oraz gminy o wysokiej atrakcyjności turystycznej (23 gminy), które wyłączono z poprzednich grup¹.

Struktura pracy jest odzwierciedleniem złożoności celu pracy oraz problemów badawczych i składa się z siedmiu rozdziałów.

Rozdział pierwszy zatytułowany *Wprowadzenie do problemu badań* poświęciłem na wprowadzenie do problemu badawczego, opisałem w nim cel, hipotezy badawcze i materiały oraz metody przyjęte w procesie badawczym i weryfikującym postawione hipotezy. W rozdziale tym opisałem także obszary wiejskie województwa podkarpackiego, położone w południowo-wschodniej części Polski, stanowiące niezwykle cenny krajobrazowo obszar kraju, o szczególnych wartościach przyrodniczych i kulturowych.

Położenie województwa podkarpackiego, jego zasoby naturalne i materialne sprawiają, że spełnia ono następujące funkcje:

- komunikacyjną, związaną z paneuropejskim korytarzem transportowym,
- ochronną, obejmującą unikatowe w skali Europy zasoby przyrodnicze,
- produkcyjną, opartą o przemysł lotniczy oraz rozwijanie funkcji przetwórstwa rolno-spożywczego w oparciu o produkty ekologiczne i tradycyjne.

Funkcje te pozwoliły wyróżnić 3 inteligentne specjalizacje regionalne, w skład których weszły²:

- lotnictwo i kosmonautyka,
- jakość życia, która w zapisach Regionalnej Strategii Innowacji została ukazana w czterech obszarach:
 - zrównoważone rolnictwo oraz produkcja i przetwórstwo żywności najwyższej jakości biologicznej i zdrowotnej, produkty ekologiczne, regionalne i tradycyjne,
 - zrównoważona i odpowiedzialna turystyka,
 - eko-technologie i odnawialne źródła energii,
 - energooszczędne budownictwo,
- informacja i telekomunikacja.

¹ Gminy o wysokiej atrakcyjności turystycznej wyodrębniłem na podstawie badań: A. Górecka, 2011, The Tourism Function Determinants of the Rural Municipalities in Podkarpackie Province, Poland, ACTA Scientiarum Polonorum, Oeconomia 10 (4), Wydawnictwo Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego, Warszawa, s.19-32.

² Woźniak L., Sobkowiak A., Dziedzic S., Kąkol W., Kud K., Woźniak M., Wyrwa D., 2015, Regionalna Strategia Innowacji Województwa Podkarpackiego na lata 2014-2020 na rzecz inteligentnej specjalizacji (RIS3), Rzeszów, ss. 81.

Województwo podkarpackie, pod względem liczby ludności, zajmowało w 2013 r. 84. miejsce wśród 272 regionów UE, przy czym gęstość zaludnienia lokowała je na 149. pozycji. Sytuacja na rynku pracy, mierzona współczynnikiem aktywności zawodowej, pozwoliła osiągnąć 161. pozycję, zaś turystycznie, uwzględniając liczbę udzielonych noclegów, zajmowało 249. miejsce wśród regionów UE³. Jednocześnie województwo należało w 2015 r. do najbiedniejszych regionów UE, gdyż PKB na mieszkańca wynosił 48% średniej unijnej, co plasowało województwo wśród najbiedniejszych dwudziestu regionów Unii (16. miejsce od końca)⁴. Na tle Europy województwo charakteryzuje się specyficznymi formami gospodarki, wynikającymi z różnorodnych warunków ekonomicznych, społeczno-gospodarczych, przyrodniczych oraz kulturowych i historycznych. Dlatego też województwo utożsamiamy głównie z funkcjami: przemysłowymi, rolniczymi, rekreacyjno-wypoczynkowymi i turystycznymi.

Cechą województwa podkarpackiego jest dobry stan środowiska naturalnego oraz występowanie dużych przestrzeni charakteryzujących się wybitnymi walorami przyrodniczymi oraz kompleksów leśnych. Sprzyja to występowaniu na terenie województwa specyficznej różnorodności biologicznej, w postaci bogatej ilościowo i jakościowo fauny i flory. Województwo podkarpackie charakteryzuje się występowaniem dużych obszarów o szczególnie wartościowych walorach przyrodniczych i leśnych. Blisko 50% powierzchni województwa to tereny objęte różnymi formami prawnej ochrony przyrody i krajobrazu. Parametry te sprawiają, że województwo pod względem zasobów przyrodniczych znajduje się na 4 miejscu w kraju. Wskaźnik lesistości jest wyższy od krajowego i wynosi w województwie podkarpackim 37,8%, (w kraju 29,3%). Ponad 78% powierzchni lasów jest w posiadaniu własności Skarbu Państwa. Obszary o specyficznych walorach przyrodniczych zajmowały 797,6 tys. ha, czyli 44,7% powierzchni województwa. W efekcie na 1 mieszkańca przypadało 3745 m² takich powierzchni, podczas gdy w kraju wskaźnik ten kształtował się na poziomie 2634 m². W skład powierzchni o szczególnych walorach przyrodniczych prawnie chronionych wchodzi dwa Parki Narodowe (2,6% ogólnej powierzchni województwa): Bieszczadzki i Magurski oraz 95 rezerwatów przyrody (0,6%), parki krajobrazowe (15,3%), obszary chronionego krajobrazu (25,9%), obszary Natura 2000 oraz pozostałe formy ochrony. W odniesieniu do innych obszarów wiejskich kraju, szczególnym zasobem województwa podkarpackiego jest potencjał turystyczny, charakteryzujący się odpowiednią infrastrukturą turystyczną oraz odpowiednimi wartościami krajobrazowymi, przyrodniczymi i kulturowymi.

W rozdziale drugim, zatytułowanym *Specyfika obszarów wiejskich* ukazałem oryginalność obszarów wiejskich. Cechą charakterystyczną obszarów wiejskich w skali kraju są różnice w ich rozwoju ekonomicznym, społecznym i demograficznym. Determinowane są one przez wiele czynników, począwszy od tradycji silnie zakorzenionej w świadomości ludności wiejskiej, a skończywszy na indywidualnych planach inwestycyjnych właścicieli gruntów – często niezgodnych z interesem społecznym. Obecna struktura przestrzenna użytkowania ziemi jest wynikiem wpływu warunków przyrodniczych, społeczno-gospodarczych, demograficznych i historycznych. To już nie tylko kombinacja różnych cech przestrzennych i geograficznych, ale wyraźna ingerencja człowieka – zarówno ta przemyślana i współdziałająca z warunkami naturalnymi, jak i ta zaburzająca istniejące wartości środowiska. Wieś, niestety, często jest interpretowana jako obszar definicyjnie związany z

³ Województwo podkarpackie na tle regionów Unii Europejskiej w latach 2009-2013, 2015, Urząd Statystyczny w Rzeszowie, Rzeszów, ss. 101.

⁴ Regional statistic by NUTS classification. Pozyskano z: <http://ec.europa.eu/eurostat/web/regions/data/main-tables> (dostęp: 15.09.2016) oraz

Polskie regiony najbogatsze wśród najbiedniejszych w UE. Pozyskano z: <http://www.forbes.pl/polskie-regiony-najbogatsze-wsrod-najbiedniejszych-w-ue,artykuly,194816,1,1.html>: (dostęp: 15.09.2016).

wykluczeniem społecznym, głównie w wymiarze strukturalnym, co jest spowodowane przede wszystkim niskim wykształceniem, brakiem pracy i wiejskim miejscem zamieszkania.

Obszary wiejskie Polski nie są wszędzie takie same i wykazują duże zróżnicowanie, w zależności od ich położenia. Wyraźnie rysuje się odmiennosc wyludniających się terenów wiejskich, cechujących się niższym stopniem trwałości, od terenów podmiejskich znajdujących się pod rosnącą presją miast, mających w nich istotne rynki zbytu.

W krajach Unii Europejskiej stosowane są różne kryteria wyznaczania i definiowania obszarów wiejskich. Odczuwana jest jednak potrzeba precyzyjnego i międzynarodowego opracowania pojęcia tych obszarów, które jako część terytorium europejskiego pozostają wprawdzie zazwyczaj w mniejszości, jeśli chodzi o zamieszkującą go populację, lecz przeważają pod względem powierzchni.

Wieś przechodząc zmiany związane z postępowaniem cywilizacyjnym musi odejść od stereotypów i schematów identyfikujących ją wyłącznie z produkcją rolniczą, a ukierunkować się w stronę rolnictwa, które oprócz produkcji żywności jest także „producentem krajobrazu”, dostrzegalnego w kręgach miejskich. Środowisko wiejskie ma więc także inne znaczenie ekonomiczne, jako pożytki z produkcji ekologicznej żywności, jako środowisko ochrony zdrowia i wypoczynku. To szczególnie ważne funkcje, w odniesieniu do kształtowania wizerunku polskiej wsi jako „ogrodu” współczesnej Europy. Dlatego w aspekcie zarządzania trwałością obszarów wiejskich, istotnego znaczenia nabiera zrównoważone zarządzanie nimi. Badania dotyczące skojarzenia środowisk wiejskich w opinii mieszkańców, pozwoliły mi wykazać, na podstawie analiza wariancyjnej, że występuje istotny statystycznie wpływ typu gminy na opinię dotyczącą prawie wszystkich skojarzeń mieszkańców z obszarami wiejskimi, czyli z miejscem wypoczynku, z produkcją żywności, z krajobrazem rolniczym i turystycznym, a także z biedą. Skojarzenie wsi ze specyficznym dziedzictwem kulturowym nie zależy natomiast od typu gminy.

Analiza testem NIR pozwoliła mi stwierdzić, że:

- opinia na temat skojarzenia wsi z miejscem wypoczynku jest silniejsza wśród mieszkańców gmin o wysokiej atrakcyjności turystycznej, w porównaniu z opinią mieszkańców gmin miejsko-wiejskich i wiejskich. Jest to uzasadnione tym, że mieszkańcy tych obszarów w dużym stopniu żyją z turystyki i turystów,
- opinia na temat skojarzenia wsi z produkcją żywności jest silniejsza wśród mieszkańców gmin o wysokiej atrakcyjności turystycznej i najslabsza wśród mieszkańców gmin miejsko-wiejskich. Może to być podyktowane tym, że mieszkańcy tych gmin dostrzegają jak ważna jest funkcja dostawcy żywności dla mieszkańców miast i turystów,
- opinia na temat skojarzenia wsi z atrakcyjnym krajobrazem jest słabsza wśród mieszkańców gmin miejsko-wiejskich, w porównaniu z opinią mieszkańców gmin wiejskich i gmin o wysokich walorach turystycznych. O ile opinia ta jest uzasadniona w przypadku krajobrazu rolniczego, który jest uboższy w gminach miejsko-wiejskich ze względu na ich charakter, tak opinia, że wieś nie jest kojarzona z krajobrazem rolniczym może wynikać z tego, że coraz częściej osoby młode nie do końca utożsamiają te gminy z produkcją pod potrzeby miasta, a w większym stopniu dostrzegają je jako „sypialnie miejskie”,
- opinia na temat skojarzenia wsi z biedą jest silniejsza wśród mieszkańców gmin miejsko-wiejskich, w porównaniu z opinią mieszkańców gmin wiejskich i gmin o wysokich walorach turystycznych.

Badania moje potwierdzają, że obszary wiejskie są w największym stopniu, w dalszym ciągu, utożsamiane z produkcją żywności prowadzoną w krajobrazie rolniczym, a ich główne funkcje są związane z lokalizacją względem ośrodków miejskich oraz wartościami środowiska przyrodniczego.

Wyniki przeprowadzonej analizy wariancyjnej pozwoliły mi wykazać istotny statystycznie wpływ typu gminy na ocenę działań w zakresie: polityki państwa dotyczącej realizacji założeń rozwoju zrównoważonego na obszarach wiejskich oraz realizacji założeń rozwoju zrównoważonego w zarządzaniu nimi i odpowiedzialności ekologicznej biznesu.

Analiza testem NIR pozwoliła mi na stwierdzić, że:

- ocena działań na obszarach wiejskich, w zakresie realizacji założeń rozwoju zrównoważonego, jest najwyższa wśród mieszkańców gmin miejsko-wiejskich i najniższa wśród mieszkańców gmin o wysokich walorach turystycznych. Jest to podyktowane najprawdopodobniej tym, że mieszkańcy tych gmin dostrzegają ważność tego problemu oraz, że są lepiej wykształceni w tym zakresie,
- ocena odpowiedzialności ekologicznej biznesu jest wyższa wśród mieszkańców gmin miejsko-wiejskich i gmin wiejskich, w porównaniu z opinią mieszkańców gmin o wysokich walorach turystycznych,
- ocena ochrony kapitału naturalnego gminy została oceniona najwyżej spośród wszystkich wskazań, we wszystkich typach gmin. Oznacza to, że mieszkańcy doceniają rozwój zrównoważony w aspekcie zachowania wartości kapitału naturalnego własnych gmin.

Od roku 1993 wyraźnie odczuwamy, że zmieniała się opinia dotycząca porównania ludności wiejskiej i miejskiej, a coraz częściej podkreślane są różnice wynikające z faktu, że wieś kojarzy się z odmiennym charakterem ciężkiej pracy związanej z rolnictwem, światopoglądem i stosunkiem do tradycji. Często wśród opinii mieszkańców miast panuje także stwierdzenie, że „na wsi, po prostu, żyje się łatwiej”. Takiej opinii nie potwierdzają moje badania, z których wynika jednoznacznie, że wieś podkarpacka jest obszarem, w którym mieszkańcy borykają się bezrobociem i problemami ze znalezieniem pracy oraz problemami z pozyskaniem funduszy na realizację celów życiowych i poprawę jakości ich życia.

W rozdziale trzecim, pod tytułem *Krajowa i unijna polityka trwałości obszarów wiejskich w Polsce* przedstawiłem dyskusję dotyczącą włączenia Polski w struktury UE, którą prowadziłem pod wymownym hasłem „powrotu kraju do Europy”. Dla wielu mieszkańców Polski, włącznie z mieszkańcami obszarów wiejskich, łączyło się to z nadzieją odzyskania swobody w zakresie myślenia i działania oraz poprawą jakości ich życia. Po wielu latach negocjacji akcesyjnych oraz realizacji konkretnych kroków zmian systemowych, ukazujących naszą gotowość zjednoczenia się z UE, wstąpienie Polski do UE stało się faktem 1 maja 2004 roku. Polska stała się jej członkiem.

Od momentu przystąpienia przed Polską otworzyły się możliwości wykorzystania, jak nigdy wcześniej, dużych środków przeznaczonych na rozwój obszarów wiejskich. Należało jednak zapytać: czy obszary wiejskie województwa podkarpackiego, a dokładniej jej mieszkańcy, były gotowe racjonalnie wykorzystać i zagospodarować przyznaną pomoc finansową, głównie na upowszechnienie i wprowadzenie na większą skalę lansowanej przez UE koncepcję zintegrowanego rozwoju obszarów wiejskich. Szczególnym aspektem integracji Polski z UE okazało się, praktycznie bezkolizyjne, włączenie obszarów wiejskich i rolnictwa do wspólnej polityki europejskiej.

W dalszym ciągu jednak obszary wiejskie Polski i województwa podkarpackiego borykają się z wieloma problemami dotyczącymi wykorzystania środków unijnych, co przyczyniło się do pogłębianiem wyrażonej polaryzacji przestrzennej gmin wiejskich.

Mieszkańców obszarów wiejskich przekonywano, że integracja z UE przyniesie wiele korzyści, m.in. w zakresie:

- tworzenia nowych warunków życia i pracy mieszkańców obszarów wiejskich, poprzez kształtowanie lepszej jakości życia oraz rozwój wielofunkcyjności wsi,
- modernizacji struktury obszarowej gospodarstw rolnych oraz wprowadzanie innowacji w sektorze rolno-przetwórczym,

- popularyzacji rozwoju zrównoważonego oraz zachowania dziedzictwa kulturowego obszarów wiejskich.

Realizacja działań ujętych w strategii funkcjonowania polskiej wsi w UE pozwoliła Polsce korzystać z finansowych funduszy przedakcesyjnych programów, głównie SAPARD, Phare i ISPA, a pozytywne przemiany na obszarach wiejskich i w rolnictwie stworzyły podstawy do opracowania i realizacji Sektorowego Programu Operacyjnego „Restrukturyzacja oraz modernizacja sektora żywnościowego i rozwój obszarów wiejskich”, co pozwoliło uzyskać dostęp do pierwszych miliardów Euro na pomoc w zakresie wsparcia bezpośredniego rolników. W polityce dostosowywania funkcjonowania obszarów wiejskich i rolnictwa w Polsce do warunków zbliżonych w krajach UE, realizowana była polityka zgodna ze *Strategią rozwoju obszarów wiejskich i rolnictwa na lata 2007-2013*⁵, polegająca na lansowaniu wielofunkcyjnego rozwoju wsi i rolnictwa, dywersyfikacji źródeł dochodu rolników i mieszkańców wsi, przy zachowaniu walorów przyrodniczych i krajobrazowych tych obszarów. Od momentu integracji z UE, Polska korzystała także ze środków Europejskiej Polityki Spójności (EPS), w większym wymiarze regionalnym przeznaczonych na poprawę jakości życia mieszkańców obszarów wiejskich.

Integracja Polski z UE dała realne korzyści związane ze złamaniem barier rozwojowych rolnictwa, dostrzegane głównie w zmianie niekorzystnej struktury agrarnej polskiej wsi, poprawie efektywności ekonomicznej rolnictwa, zmniejszeniu bezrobocia na tych obszarach oraz poprawie zapóźnienia edukacyjnego mieszkańców.

Pozytywne skutki integracji Polski z UE dla rolnictwa i obszarów wiejskich, w tym województwa podkarpackiego, co wykazałem w monografii, dotyczyły:

- wzrostu świadomości ekologicznej rolników i całego społeczeństwa wiejskiego,
- wzrostu wiedzy o istocie i znaczeniu dobrostanu zwierząt,
- poprawy wyposażenia wsi w infrastrukturę techniczną, społeczną i ekonomiczną,
- modernizacji przemysłu rolno-spożywczego, a tym samym włączenia części gospodarstw rolnych do łańcuchu żywnościowego.

Charakteryzując, w moich badaniach, wpływ integracji z UE na poszczególne typy gmin wiejskich województwa podkarpackiego, analizie poddano zróżnicowanie poziomu wskaźników w okresie przed i po akcesyjnym, z wykorzystaniem dwuczynnikowej analizy wariacyjnej, w której czynnikami były: typ gminy oraz okres objęty analizą (okres przed akcesją: lata 2000-2004 oraz okres po akcesji: lata 2005-2010). Dotyczyło to obszarów badań: ludność, infrastruktura komunalna, ochrona zdrowia, edukacja, kultura, rynek pracy, finanse. W przypadku rolnictwa i leśnictwa porównano lata „spisowe” z Powszechnych Spisów Rolnych w 2002 i 2010 roku, zaś dla ochrony środowiska i podmiotów gospodarczych, ze względu na prowadzoną i dostępną statystykę, porównano rok 2004 i rok 2010.

Analizując wpływ akcesji do UE na stan ludności wiejskich gmin województwa podkarpackiego stwierdziłem, że praktycznie nie wpłynęła ona w istotny sposób na zmiany w liczbie mieszkańców poszczególnych gmin, w których niewielkie zmiany podyktowane były wyłącznie migracją oraz zmianą ustawową powierzchni.

Integracja europejska spowodowała wzrost liczby zakładów opieki zdrowotnej na obszarach wiejskich województwa podkarpackiego i wynikający stąd spadek liczby osób przypadających na jeden zakład. Znacznie zwiększyła się także liczba przedszkoli we wszystkich typach gmin województwa podkarpackiego.

Wyraźnie pozytywny wpływ integracji z UE odnotowano na obszarach wiejskich województwa podkarpackiego w ilościowej poprawie sieci wodociągowej i kanalizacyjnej, co

⁵ Strategia rozwoju obszarów wiejskich i rolnictwa na lata 2007-2013 (z elementami prognozy do roku 2020), 2005, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa, ss. 92.

było widoczne w ilości składanych wniosków na modernizację tej infrastruktury na tych obszarach.

Akcesja do UE przyczyniła się także do wzrostu skali przedsiębiorczości mieszkańców obszarów wiejskich województwa podkarpackiego, dostrzeganej w liczbie podmiotów gospodarczych przypadających na 1000 mieszkańców. Liczba ta powiększyła się w odniesieniu do podmiotów gospodarczych sektora prywatnego i w największym stopniu dotyczyła spółek handlowych.

Po wejściu w struktury UE wzrosła liczba pracujących ogółem we wszystkich typach badanych gmin wiejskich województwa podkarpackiego, co spowodowało spadek stopy bezrobocia. Istotny wzrost, po akcesji do UE, odnotowano w gminach wiejskich województwa podkarpackiego w dochodach na jednego mieszkańca oraz związanych z nimi wydatkach inwestycyjnych.

W pracy wykazałem, że od wielu lat główne cele wsparcia finansowego dla rolnictwa i obszarów wiejskich skupiające się na produkcji i sprzedaży żywności, obecnie ustępują miejsca wsparciu modelu wielofunkcyjnego rozwoju rolnictwa, dostrzegającego różnicowanie regionów wynikające m.in. z położenia gmin, oraz zasady rozwoju zrównoważonego, chroniącego środowisko i różnorodność biologiczną oraz kulturową wsi. Jednocześnie podkreśliłem, że rolnictwo nie jest utożsamiane z jedynym kierunkiem rozwoju wsi, ale jednocześnie bez rolnictwa nie będzie obszarów wiejskich. W takiej sytuacji rolnictwo i wieś powinny być traktowane systemowo, a obszary wiejskie powinny rozwiązywać problemy dotyczące wyżywienia, zdrowia, ochrony środowiska, gospodarki wodnej, czy bezpieczeństwa energetycznego.

W monografii ukazałem, że integracja europejska wpłynęła pozytywnie na obraz rolnictwa i leśnictwa we wszystkich typach gmin województwa podkarpackiego. Spowodowała ona zmniejszenie liczby gospodarstw rolnych, przy jednoczesnym wzroście powierzchni użytków rolnych, gruntów ornych i sadów. Oczywiście było to powiązane bezpośrednio z istotnymi dopłatami, które z funduszy pomocowych trafiły do gospodarstw rolnych województwa podkarpackiego, a jednocześnie spowodowały zmniejszenie się powierzchni pastwisk.

Podobnie jak w rolnictwie, integracja z UE wpłynęła pozytywnie na wydatki związane z ochroną środowiska obszarów wiejskich, gospodarkę ściekową oraz wodną. We wszystkich typach gmin województwa podkarpackiego odnotowano w tym zakresie wyraźny wzrost kwot wydatkowanych na poprawę ich funkcjonowania.

Moja analiza wykazała, że integracja z Unią Europejską wpłynęła pozytywnie na poprawę wskaźników dotyczących głównie poprawy stanu ochrony zdrowia mieszkańców, infrastruktury wodno-kanalizacyjnej, stanu przedsiębiorczości i rynku pracy oraz wizerunku rolnictwa.

Analizując przedstawione charakterystyki podstawowych wskaźników ukazujących zmiany w poszczególnych typach gmin województwa podkarpackiego w latach 2000-2010, wykazałem pewne podobieństwa, które można opisać w trzech grupach relacji:

1. Pierwsza grupa uwidacznia wyraźne różnice występujące pomiędzy gminami miejsko-wiejskimi i gminami wiejskimi, a gminami o wysokiej atrakcyjności turystycznej. Różnice te dostrzegamy przede wszystkim w niższej liczbie mieszkańców gmin o wysokiej atrakcyjności turystycznej, niższym średnim poziomie liczby mieszkańców na 1 km² i związaną z tymi liczbami niższą średnią liczbą zgonów na 1000 mieszkańców, ale również niższą dynamiką związaną z napływem i odpływem mieszkańców i niższą liczbą mieszkańców przypadających na jeden ośrodek zdrowia i jedną bibliotekę. Gminy te wykazują także niższe wskaźniki sieci wodociągowej i kanalizacyjnej na 1 km² powierzchni oraz niższą skalę przedsiębiorczości i niższe wskaźniki wartości pracujących ogółem. Można stwierdzić zatem, że gminy o

charakterze turystycznym charakteryzowały się w pierwszej dekadzie XXI wieku parametrami wskazującymi szczególnie na uwzględnienie turystyki i wypoczynku, jako głównego kierunku ich rozwoju i konkurencyjności, a niekiedy wykazywały wysokie wskaźniki parametrów ekonomicznego rozwoju.

2. Druga grupa to występująca tendencja wzrostowa we wszystkich typach gmin, dotycząca głównie długości sieci kanalizacyjnej na 1 km² powierzchni, liczby spółek handlowych i osób prowadzących indywidualną działalność gospodarczą. Sytuacja taka występuje także w zakresie wzrostu dochodów i wydatków na jednego mieszkańca oraz w wydatkach na ochronę środowiska, które odnotowały tendencję zniżkową w latach 2004-2006, ale w roku 2008 wyraźnie wzrosły. Gminy tej grupy swój rozwój ukierunkowały w stronę poprawy infrastruktury oraz wzrostu liczby podmiotów sfery gospodarczej.
3. Trzecia grupa to gminy, które w latach 2000-2010 odnotowały wyraźną tendencję spadkową niektórych wskaźników. Sytuacja ta dotyczy głównie liczby mieszkańców przypadających na jeden ośrodek zdrowia, liczby osób przypadających na jedną izbę i stopy bezrobocia. W gminach tych tendencje spadkowe tych parametrów wskazują jednocześnie na poprawę jakości życia ich mieszkańców.

W rozdziale czwartym, zatytułowanym *Ekonomiczne determinanty trwałości obszarów wiejskich województwa podkarpackiego*, przedstawiłem różnorodność obszarów wiejskich oraz warunki do ich wielofunkcyjnego rozwoju, a także wpływ globalizacji i integracji na współczesny obraz obszarów wiejskich i rolnictwa wiejskich województwa podkarpackiego.

W monografii wykazałem, że prawa wolnego rynku i wolnej konkurencji sprawiły, że regiony utrzymujące się wyłącznie z rolnictwa, szczególnie mocno zaczęły odczuwać problemy rozwojowe związane z nieefektywnym wykorzystaniem zasobów, głównie zasobów ziemi i siły roboczej oraz innych zasobów naturalnych. Skutkiem czego są: rosnące bezrobocie, niskie dochody ludności, pogłębiające się nierówności społeczne, zagrożenie marginalizacją części obszarów wiejskich oraz wyczerpywanie się i degradacja środowiska wiejskiego, a rolnictwo nie jest już utożsamiane z głównym motorem zmian zachodzących na obszarach wiejskich. Obecnie wielu ekonomistów rolnych twierdzi, że istotnym czynnikiem warunkującym rozwój ekonomiczny i trwałość wsi jest jej wielofunkcyjność, związana z dywersyfikacją działalności indywidualnych gospodarstw rolnych, które uzyskują dochody z:

- typowej produkcji rolnej,
- specjalnej produkcji rolnej, np. ogrodnictwo, pszczelarstwo,
- gospodarczej działalności pozarolniczej, np. agroturystyka, rzemiosło,
- przetwórstwa płodów rolnych,
- pracy poza gospodarstwem,
- szarej strefy gospodarczej.

Wielofunkcyjny rozwój i konkurencyjność obszarów wiejskich ma za zadanie kształtować ich trwałość oraz koordynować wykonywane w tym zakresie działania i wpływać na poprawę jakości życia mieszkańców terenów wiejskich. Konkurencyjność gmin wiejskich postrzegana jest często jako aspekt regionalizacji i przyjęcia strategii realizacji funkcji, do których, z racji posiadanych zasobów, są najlepiej predysponowane. Wielofunkcyjność, regionalizacja, a także globalizacja i współdziałanie społeczne są istotnymi czynnikami konkurencyjności, a ich wyznacznikiem mogą być występujące na danym terenie: zasoby pracy, kapitału i ziemi, innych zasobów naturalnych.

Istotny wpływ na współczesny obraz obszarów wiejskich województwa podkarpackiego ma globalizacja, która ukazuje zmiany zachodzące w gospodarce obszarów wiejskich spowodowane swobodną wymianą handlową i kulturową, a także większą wymianą informacji związanej z postępowaniem innowacyjnym. Globalizacja jest sprawcą ujednoczenia

świata, przed którym umiejętnie broni się wieś województwa podkarpackiego, przywiązując istotną uwagę na zachowanie wartości i oryginalności dziedzictwa kulturowego.

Ważne znaczenie gospodarcze dla obszarów wiejskich, także województwa podkarpackiego, stanowi rolnictwo, które jest praktycznie najstarszą działalnością człowieka na wsi. Rolnictwo było na przestrzeni wieków i jest w dalszym ciągu, uzależnione od wielu czynników, na wiele z nich człowiek nie ma jeszcze przewidywalnego wpływu, to czynniki klimatyczne, ekonomiczne, kulturowe czy polityczne. Rolnictwo także przestaje być jedyną i główną funkcją obszarów wiejskich. Coraz częściej interpretujemy je jako coś więcej niż tradycyjne rolnictwo, dostrzegamy jego wymiar ekologiczny i wielofunkcyjny oraz wpływ jaki wywiera na pozostałe wymiary obszarów wiejskich, jak krajobraz, kultura, bioróżnorodność, funkcje produkcyjno-rynkowe. Funkcje rolnictwa coraz częściej ukazwane są w aspektach produkcyjnych, społecznych, kulturowych i przyrodniczych.

Badania własne potwierdziły opinie, że dodatnie oddziaływanie globalizacji na obszary wiejskie dostrzegają przede wszystkim mieszkańcy gmin o charakterze turystycznym, którzy widzą pozytywy ruchliwości społeczności i ograniczenia barier przestrzennych podróży. Uzasadniona jest także opinia mieszkańców gmin miejsko-wiejskich, że globalizacja jest groźbą utraty tożsamości wsi, gdyż gminy te w większym stopniu dostrzegają przejmowanie przez mieszkańców globalnych stylów życia.

Mieszkańcy gmin województwa podkarpackiego dostatecznie ocenili jakość rolniczej powierzchni produkcyjnej, przy czym najgorszą ocenę uzyskały przestrzeń gmin o wysokiej atrakcyjności turystycznej, co jest raczej zaskoczeniem, gdyż mieszkańcy tych obszarów powinni dostrzegać wyraźny wpływ ekologicznej produkcji rolnej na atrakcyjność swoich gmin. Nie jest zaskoczeniem, że najwyższej przestrzeń ta została oceniona przez mieszkańców gmin wiejskich, a więc w dużym stopniu utrzymujących się z rolnictwa. Polityka województwa podkarpackiego ukierunkowana powinna być na racjonalne wykorzystanie potencjału produkcyjnego w połączeniu z istniejącą infrastrukturą techniczną i społeczną, respektując prawa przyrody oraz warunki turystyczno-rekreacyjne i przyrodniczo-środowiskowe.

Rozdział piąty zatytułowany *Spoleczne uwarunkowania trwałości obszarów wiejskich województwa podkarpackiego* przedstawia potencjał ludzki mieszkańców oraz charakteryzuje ich jakość życia.

W rozdziale tym wykazałem, że głównym dramatem współczesności jest rozszerzenie kryzysu środowiska życia człowieka na skalę globalną, dotyczącą braku perspektyw życiowych, aktywności zawodowej i odpowiedniej jakości życia. Nasilenie tego zjawiska w skali globalnej na wsi nastąpiło w drugiej połowie dwudziestego wieku, w związku z efektem rewolucji naukowo-technicznej i następujących w jej wyniku zmian w metodach produkcji rolnej, produkcji przemysłowej, a także degradacji i zniszczenia środowiska naturalnego Ziemi. Człowiek i środowisko w którym mieszka i pracuje, stwarza otoczenie całości jego życia, co w praktyce oznacza, że mieszkańcy obszarów wiejskich swoją jakość życia oceniają głównie poprzez stopień wyposażenia gminy w obiekty infrastruktury techniczno-ekonomicznej, społecznej, ale także czystość gminy i jej rynek pracy oraz jej zasoby i jakość środowiska naturalnego.

Sylwetka mieszkańca wsi województwa podkarpackiego wtopiona jest w wiejski krajobraz, co nadaje mu wiarygodność, ale jednocześnie wskazuje, ileż w nim ułudy, gdyż ocalałe jeszcze piękno krajobrazu jawi się jako efekt zacofania i oznaka opieszałości postępu, wymagająca bezzwłocznych zmian. Niestety, słyszymy się coraz częściej głosy, że owe „nierentowne piękno” wymaga pośpiesznej modernizacji, kosztem likwidowania polnych dróg i dawnej sielankowości. Jednak nie o to chodzi, co podkreślają mieszkańcy analizowanego województwa, wskazując, że należy odpowiednio interpretować pojęcie jakości życia, które nie jest czymś nowym, gdyż nawiązywali do niego już Platon i Arystoteles. Obecnie jednak coraz częściej łączy się je z pracą, edukacją, opieką zdrowotną i

rodziną, a także z infrastrukturą. Ogólnie parametry jakości życia oraz mierniki użyte do ich przedstawienia skupiają się na ukazaniu subiektywnej sytuacji materialnej, stanu zdrowia, stabilności politycznej, bezpieczeństwa, życia rodzinnego i wspólnotowego, bezpieczeństwa zatrudnienia, wolności politycznej, równości płci oraz klimatu i topografii.

Infrastruktura stanowi jeden z podstawowych elementów jakości życia w układzie społeczno-gospodarczym i przestrzennym danej gminy, a także warunkuje jej rozwój. Wszystkie przemiany w tym układzie są związane ze stanem i rozwojem infrastruktury. Oznacza to, że dochody, przebieg procesów produkcyjnych, szeroko rozumiana konsumpcja, a nawet wydajność pracy, są ściśle uzależnione nie tylko od rozmieszczenia infrastruktury, jej stanu, ale przede wszystkim od racjonalnego działania niemal wszystkich jej elementów. Prawidłowe funkcjonowanie infrastruktury wiąże się również z zapewnieniem poczucia bezpieczeństwa, a ponadto implikuje stan i kształtowanie się warunków szeroko rozumianej ochrony środowiska przyrodniczego oraz zdrowie człowieka.

Przyglądając się ocenie obiektów infrastruktury w gminach województwa podkarpackiego można stwierdzić, że najwyżej mieszkańcy ocenili system telekomunikacyjny i włączenie się w system sieci Internetowych, zaś niżej sieć wodno-kanalizacyjną, komunikacyjną i drogową.

Infrastruktura społeczna została oceniona przez mieszkańców gmin województwa podkarpackiego na poziomie zadawalającym, co w efekcie oznacza, że panuje ogólne zadowolenie z bezpieczeństwa na obszarach wiejskich, systemu ochrony zdrowia i szkolnictwa. Najniższą ocenę mieszkańcy przyznali obiektom kulturalno-rozrywkowym, przy czym najlepiej wypadły tutaj gminy o wysokiej atrakcyjności turystycznej. Jest to uzasadnione, gdyż w gminach tych, głównie sezonowo, występuje większa kumulacja ofert kulturalno-rozrywkowych opartych na stacjonarnych obiektach.

Mieszkańcy gmin województwa podkarpackiego na poziomie zadawalającym ocenili wszelkie usługi świadczone na obszarach wiejskich. Najwyżej, ale bez zbędnych zachwyków, oceniano usługi handlowe.

Wiejski rynek pracy został oceniony praktycznie niedostatecznie, co świadczy o wielkiej frustracji mieszkańców województwa związanej ze znalezieniem godziwej pracy na wsi. Lepiej oceniono jakość życia, wyrażoną poziomem satysfakcji z życia i pracy w zamieszkiwanych gminach. Jakość życia oceniono średnio, wyrażając opinie, że sytuacja znacznie poprawiła się w okresie po wejściu do UE, co uwidoczniło się głównie w poprawie możliwości pozostawienia dzieci w przedszkolu, warunków mieszkaniowych, infrastruktury technicznej oraz pracy w rolnictwie. Niska ocena jest głównie efektem niezadowolenia mieszkańców obszarów wiejskich województwa podkarpackiego z usług opieki medycznej oraz wiejskiego rynku pracy. Ogólną jakość życia najniżej ocenili mieszkańcy gmin o wysokiej atrakcyjności turystycznej.

Na tle ukazanej oceny elementów infrastruktury nieco lepiej przedstawia się ocena czystości środowiska gmin województwa podkarpackiego. Dotyczy to zarówno czystości powietrza, które uzyskało najwyższą średnią, jak i czystości wody, gleby i ogólnej czystości wizualnej gminy. Oczywiście jest, że najwyżej czystość środowiska ocenili mieszkańcy gmin o wysokiej atrakcyjności turystycznej, a najniżej mieszkańcy gmin miejsko-wiejskich, które narażone są na największe wpływy przemysłu miejskiego i większej liczby mieszkańców.

Dokonana analiza testem NIR pozwoliła stwierdzić, że:

- ocena sieci dróg, sieci wodno-kanalizacyjnej i wiejskiego rynku pracy jest wyższa wśród mieszkańców gmin miejsko-wiejskich, w porównaniu z opinią mieszkańców gmin wiejskich o wysokich walorach turystycznych,
- ocena czystości wód, gleb i powietrza jest najwyższa wśród mieszkańców gmin wiejskich, a najniższa wśród mieszkańców gmin miejsko-wiejskich,

- ocena usług turystycznych i walorów turystycznych jest najwyższa wśród mieszkańców gmin o wysokich walorach turystycznych, a najniższa wśród mieszkańców gmin miejsko-wiejskich,
- ocena walorów krajobrazowych jest wyższa wśród mieszkańców gmin wiejskich o wysokich walorach turystycznych, w porównaniu z opinią mieszkańców gmin miejsko-wiejskich.

Ogólna ocena jakości życia na obszarach wiejskich województwa podkarpackiego wyrażona przez mieszkańców wszystkich gmin, co potwierdzają badania własne autora, wypadła na poziomie stanu zadawalającego, co świadczy, że wymaga jeszcze wielu działań związanych ze zdecydowaną poprawą wielu aspektów życia i pracy na wsi podkarpackiej. Oczywiście, w pewnym stopniu do poprawy tej powinni przyczynić się sami mieszkańcy, ale w dużym stopniu jest ona zależna także od realizowanej polityki państwa i regionu wobec obszarów wiejskich.

W rozdziale szóstym zatytułowanym *Zrównoważone gospodarowanie zasobami naturalnymi obszarów wiejskich* przedstawiłem zasoby naturalne obszarów wiejskich województwa podkarpackiego, skupiając się przede wszystkim na krajobrazie i przyrodzie oraz ukazałem turystykę wiejską, jako formę przedsiębiorczości i trwałości gmin o oryginalnych walorach krajobrazowych i przyrodniczych.

Przemiany społeczno-gospodarcze, jakie od drugiej połowy XX wieku obserwuje się na obszarach wiejskich województwa podkarpackiego, przyczyniły się do ich przekształceń, zarówno w środowisku naturalnym, jak i jej krajobrazie kulturowym. Za szybkim tempem przeobrażeń cywilizacyjnych często nie nadążały niestety plany zagospodarowania przestrzennego i formy architektury.

W monografii podkreślam, że urok wiejskiego krajobrazu, jego dziedzictwo kulturowe i przyroda są obecnie nowym dobrem ekonomicznym, za które turyści płacą. Sukces jednak będzie uzależniony od tego, w jaki sposób wieś, jej mieszkańcy dostrzegą fakt, że parafialny kościół, zabytkowa gospoda, miejscowy zespół folklorystyczny czy inne atrakcje kultury ludowej mogą na siebie i mieszkańców wsi zarabiać. I choć zdajemy sobie sprawę, że wyeksponowanie i zareklamowanie elementów krajobrazu i dziedzictwa kulturowego wsi nie zawsze jest rzeczą łatwą i tanią, należy się tego zadania podjąć, gdyż działania te spowodują wzrost zainteresowania wsią, czego efektem będzie zastrzyk finansowy pozostawiony przez turystów, chcących podziwiać przyrodę i piękno polskiej wsi.

Wygląd krajobrazu kulturowego wsi jest kształtowany przez wartości przyrodnicze i historyczne. Należy go obserwować i analizować jako przedmiot o cechach gospodarczych i kulturowych. Jest on połączeniem wielu czynników i w związku z tym musi być rozpatrywany jako jedność utworzona z wielości i różnorodności poszczególnych elementów, z których naruszenie któregośkolwiek może spowodować zmiany także w innych oraz zmiany mające znaczenie dla obrazu całości tego krajobrazu. Krajobraz obszarów wiejskich stanowi zarówno środowisko społeczne, kulturowe, jak i fizyczne. Szczególne miejsce zajmuje tu bez wątpienia rzeczywistość kulturowa wsi, której jednak nie można oddzielić od rzeczywistości społecznej i fizyczno-przyrodniczej. Środowisko fizyczne jest niejako miejscem utrwalania tworzonej przez społeczność kultury. W tym sensie mówiąc o dziedzictwie własnego regionu, należy mieć na uwadze wszystkie jego wymiary: kulturowy, społeczny i fizyczno-przyrodniczy. Dziedzictwo nie jest anonimowym produktem, jest owocem życia i wspólnych działań lokalnych i regionalnych, jest ono odzwierciedleniem „duszy tej wspólnoty”. W tym właśnie wyraża się aksjologiczność własnego dziedzictwa regionu, która jest nośnikiem i odbiciem wartości pozostawionych przez wspólnotę.

Krajobraz województwa podkarpackiego pozwala wydobyć kilka jego płaszczyzn, a mianowicie: kulturową, społeczną, intelektualną, religijną, etyczną, techniczną, estetyczną. Wszystkie te płaszczyzny tworzą świat realnych wartości, a istotę tych płaszczyzn należy

dostrzegać nie tylko w samej wielkości, różnorodności i złożoności, ale przede wszystkim w ich jakości oznaczającej, że są to wartości stałe, sprawdzone wielowiekową tradycją, pociągające swą autentyczną, oryginalną wartością, a jednocześnie współczesnością. Dziedzictwo kulturowe oznacza także wartości bliskie sobie, „swojskie” i własne, ponieważ są to wartości własnego rodzinnego środowiska społeczno–kulturowo–przyrodniczego, ukształtowanego przez wspólnotę regionalną, z myślą o człowieku w nim mieszkającym i wypoczywającym.

Zachowanie oraz udostępnienie dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego wsi województwa podkarpackiego może się przyczynić do uatrakcyjnienia wypoczynku w danym regionie. Kultura miejscowej ludności, wyrażająca się w elementach życia codziennego, zwyczajach, tradycjach, folklorze, legendach, jest czymś oryginalnym, niepowtarzalnym, będąc coraz częściej bardzo ważnym czynnikiem wpływającym na decyzje wyboru konkretnego regionu jako miejsca rekreacji. Nie wystarcza już zapewnienie wygodnego łóżka i smacznego wyżywienia, turysta poszukuje wypoczynku na wsi, ozdobionego odpowiednimi doznaniem i emocjami. Dlatego istotnego znaczenia nabierają formy ochrony dziedzictwa kulturowego oraz sposoby jego prezentacji przez miejscową ludność.

W aspekcie wykorzystania zasobów naturalnych obszarów wiejskich województwa podkarpackiego szczególnego znaczenia nabiera przyroda, która zawsze była i jest ściśle powiązana z egzystencją człowieka. Z jednej strony dostarcza nam produktów niezbędnych do fizycznego życia, a z drugiej pozytywnie wpływa na kształtowanie naszego samopoczucia, naszej psychiki i naszego zdrowia, stając się jednym z najważniejszych elementów produktu turystycznego obszarów wiejskich. Zjawiska przyrody żywej i nieożywionej od zarania dziejów były motywami, którymi kierowali się podróżnicy, chcący przeżyć niezapomniane chwile w otoczeniu pięknej przyrody. Świat zwierząt i roślin, góry, jeziora, wodospady, lasy, pola uprawne i polne drogi dostarczały i dostarczają wrażeń, które na zawsze pozostają w pamięci turystów.

Analiza wariancyjna badań własnych wykazała istotny statystycznie wpływ typu gminy na ocenę dotyczącą stanu środowiska wsi podkarpackiej. Samoocena własnego postępowania wobec środowiska nie zależy natomiast od typu gminy. W obu przypadkach ocena stanu środowiska wsi podkarpackiej zostawia wiele do życzenia. Świadczy to o tym, że pomimo wkładu, zarówno finansowego, jak i intelektualnego, włożonego w podniesienie stanu świadomości ekologicznej mieszkańców wsi, ich postępowanie wobec środowiska naturalnego w dalszym ciągu nie procentuje znacznymi efektami, a w rezultacie widoczną poprawą sytuacji. Jednak, co bardzo cieszy, w wielu indywidualnych przypadkach dostrzegamy pozytywną troskę w codziennym postępowaniu o zachowanie, a nawet poprawę stanu środowiska wsi podkarpackiej. Analiza statystyczna pozwala na stwierdzenie, że ocena stanu środowiska wsi podkarpackiej jest istotnie wyższa wśród mieszkańców gmin wiejskich, w porównaniu z opinią mieszkańców gmin miejsko-wiejskich i gmin o wysokich walorach turystycznych.

W pracy wykazałem, że ochrona środowiska naturalnego to obecnie jeden z podstawowych wątków rozważań na temat rozwoju obszarów wiejskich województwa podkarpackiego. Zainteresowanie tym problemem wynika nie tylko z wpływu, jaki wywiera czyste środowisko na jakość życia mieszkańców tych obszarów, ale coraz częściej z powodu uwzględnienia aspektów wymagających zachowania cennych przyrodniczo terenów oraz tradycyjnego krajobrazu rolniczego. Na tle modernizującego się rolnictwa znaczenia nabiera ochrona tych wartości. Z jednej strony jest ona odpowiedzią na oczekiwania społeczne, z drugiej wypełnieniem zobowiązań prawa krajowego i międzynarodowego, których celem jest zachowanie coraz rzadszych, zanikających cech środowiska przyrodniczego. Z punktu widzenia rozwoju gospodarczego obszarów wiejskich, ochrona tych wartości ma też znaczenie np. dla rozwoju turystyki czy produkcji żywności wysokiej jakości.

Z analizy badań własnych wynika, że największa liczba gospodarstw agroturystycznych znajduje się w powiatach: leskim, jasielskim, bieszczadzkim, krośnieńskim i sanockim. W ujęciu gminnym przewodzą Solina, Olszanica, Cisna i Rymanów. Charakterystyki te potwierdzają tezę, że największą popularnością cieszą się gospodarstwa zlokalizowane w atrakcyjnym krajobrazie, oryginalnej przyrodzie i czystym środowisku.

Prowadzona analiza wariancyjna wykazała istotny statystycznie wpływ typu gminy na opinię dotyczącą wszystkich skojarzeń z wypoczynkiem na wsi. Analiza testem NIR pozwoliła stwierdzić, że:

- opinia na temat skojarzenia produktu turystycznego z możliwością spokojnego wypoczynku, z chęcią spędzenia czasu wolnego w ulubionym krajobrazie, z możliwością kontaktu z rodziną wiejską, z gospodarstwem rolnym, z możliwością poznawania zwyczajów i tradycji kultury wiejskiej, z bezpośrednim kontaktem z przyrodą jest silniejsza wśród mieszkańców gmin wiejskich i gmin o wysokich walorach turystycznych, w porównaniu z opinią mieszkańców gmin miejsko-wiejskich,
- opinia na temat skojarzenia z niskimi kosztami pobytu jest silniejsza wśród mieszkańców gmin miejsko-wiejskich oraz wiejskich, w porównaniu z opinią mieszkańców gmin o wysokich walorach turystycznych,
- opinia na temat skojarzenia z możliwością realizacji zainteresowań hobbystycznych jest słabsza wśród mieszkańców gmin miejsko-wiejskich i gmin o wysokich walorach turystycznych, w porównaniu z opinią mieszkańców gmin wiejskich.

Opinie te potwierdzają, że turystyka wiejska w województwie podkarpackim jest utożsamiana głównie z przyrodą i krajobrazem, wypoczynkiem w spokojnym otoczeniu wiejskiego gospodarstwa. W mniejszym zakresie z możliwością realizacji zainteresowań, gdyż jest to bezpośrednio związane przygotowaną infrastrukturą turystyczną, która na obszarach wiejskich, szczególnie w gminach miejsko-wiejskich i wiejskich, województwa pozostawia wiele do życzenia.

Analiza wariancyjna wykazała statystyczny wpływ typu gminy na preferencje zachowań turystycznych dotyczących spacerów po lesie, górskich wędrówek, zbierania darów przyrody, spotkań towarzyskich na łonie natury, obserwacji przyrody, jazdy konnej i narciarstwa. Pozostałe preferencje nie zależą natomiast od typu gminy.

Analiza testem NIR pozwoliła stwierdzić, że:

- spacer po lesie, zbieranie darów przyrody, spotkania towarzyskie na łonie natury, obserwacja przyrody są bardziej preferowane wśród mieszkańców gmin o wysokich walorach turystycznych,
- górskie wędrówki są szczególnie popularne wśród mieszkańców gmin o wysokich walorach turystycznych, w porównaniu z preferencjami mieszkańców gmin zarówno miejsko-wiejskich jak i wiejskich,
- jazda konna i narciarstwo są szczególnie popularne wśród mieszkańców gmin o wysokiej atrakcyjności turystycznej i zdecydowanie mniej popularne wśród mieszkańców gmin miejsko-wiejskich.

Mogę zatem wysnuć wniosek, że formy aktywnego wypoczynku cieszą się zdecydowanie większą popularnością wśród mieszkańców gmin o wysokiej atrakcyjności turystycznej, co jest szczególnie uzasadnione tym, że w gminach tych jest stosowna infrastruktura do uprawiania tych sportów. Największą popularnością wśród respondentów wykazały się górskie wędrówki i wycieczki rowerowe oraz spacer po lesie i obserwacja przyrody.

W rozdziale siódmym zatytułowanym *Model trwałości gmin wiejskich województwa podkarpackiego* przedstawiłem model trwałości gmin wiejskich województwa podkarpackiego w opinii ich mieszkańców oraz modele regresyjne ich trwałości, a także

wielowymiarową analizę skupień ukazującą podobieństwo badanych gmin w poszczególnych analizowanych grupach.

Trwałość obszarów wiejskich województwa podkarpackiego powinna być rozumiana w sensie ilościowych i jakościowych przemian ukazujących ich problemy związane z przetrwaniem i zachowania swoich właściwości. Trwałość jest związana z jednej strony z czynnikami mierzalnymi, na których opiera się analiza zawarta w rozdziale oraz z czynnikami niemierzalnymi, tkwiącymi w świadomości każdego mieszkańca wsi, związanymi z historią, cywilizacją i kulturą oraz z ich subiektywną oceną jakości życia wiejskiego. Jest ona także związana z polityką państwa i Unii Europejskiej wobec obszarów wiejskich w Polsce. Tak więc można stwierdzić, że trwałość obszarów wiejskich kształtują uwarunkowania historyczne i kulturowe, polityczne, przyrodnicze oraz społeczne, demograficzne i ekonomiczne. Wszystkie one powinny przyczyniać się do rozwoju zrównoważonego, uwzględniającego ich wielofunkcyjny charakter i lokalne zasoby, by przemiany na ich terytorium przyczyniły się do funkcjonowania w dłuższej perspektywie czasu.

W procedurze wyznaczania modeli regresyjnych oraz wielowymiarowej analizy skupień w badanych grupach gmin wiejskich dla poszczególnych zespołów uwarunkowań opisujących trwałość gmin województwa podkarpackiego, posłużyłem się danymi statystycznymi z roku 2010, a więc okresu kończącego przedział czasowy objęty analizą badawczą opracowania. W sformułowaniu modeli regresyjnych i określaniu czynników wywierających największy wpływ na trwałość gmin województwa podkarpackiego oraz analizy skupień wyodrębniłem:

- uwarunkowania społeczne, obejmujące obiekty i parametry infrastruktury społecznej,
- uwarunkowania demograficzne, obejmujące wszelkie zmiany dotyczące przemian demograficznych w poszczególnych grupach gmin,
- uwarunkowania ekonomiczne I, obejmujące charakterystykę rynku pracy i podmiotów gospodarczych oraz dochodów i wydatków w badanych gminach. W sektorze publicznym uwzględniono własność państwową, zaś w sektorze prywatnym własność osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą i pozostałych jednostek prywatnych, według danych Krajowego Rejestru Urzędowego Podmiotów Gospodarki Narodowej REGON,
- uwarunkowania ekonomiczne II, obejmujące charakterystykę rolnictwa, leśnictwa oraz wydatki na ochronę środowiska.

Analiza wariacyjna oceny trwałości obszarów wiejskich województwa podkarpackiego wykazała istotny statystycznie wpływ mieszkańców poszczególnych typów gmin na opinię, że obszary wiejskie są zacofanym obszarem oraz, że obszary wiejskie ciągle się rozwijają. Opinia, że obszary wiejskie powinny przejść przemiany, nie zależy natomiast od typu gminy. Analiza testem NIR pozwala na stwierdzenie, że:

- obszary wiejskie są zacofanym obszarem jest zdecydowanie popularniejsza wśród mieszkańców gmin miejsko-wiejskich, w porównaniu z opinią mieszkańców gmin wiejskich i o wysokiej atrakcyjności turystycznej,
- obszary wiejskie ciągle się rozwijają jest bardziej popularna wśród mieszkańców gmin wiejskich i o wysokiej atrakcyjności turystycznej, a zdecydowanie mniej popularna wśród mieszkańców gmin miejsko-wiejskich.

Trwałość obszarów wiejskich województwa podkarpackiego mieszkańcy ocenili raczej pozytywnie, gdyż w większości ocen średnia wyniosła blisko 4 (w 5 stopniowej skali), w aspektach ukazujących wieś podkarpacką jako obszar, którego trwałość dostrzega się w jego ciągłym rozwoju, ale jednocześnie akcentując, że rozwój ten powinien zmierzać w kierunku gruntownych przemian dotyczących głównie dostosowania się do wymagań współczesności. W znacznie mniejszym stopniu mieszkańcy wsi podkarpackiej uznali, że jest to obszar bez przyszłości. Najlepiej trwałość obszarów wiejskich województwa

podkarpackiego ocenili mieszkańcy gmin wiejskich, zaznaczając przy tym, że gminy te wymagają radykalnych przemian dostosowujących ich rzeczywistość to wymagań współczesności.

Kolejnym efektem mojej pracy było wyznaczenie istotnych statystycznie wskaźników, kształtujących trwałość obszarów wiejskich województwa podkarpackiego.

W ocenie czynników wpływających wprost lub odwrotnie proporcjonalnie na trwałość obszarów wiejskich województwa podkarpackiego wykazano te, które statystycznie są najważniejsze i osiągnęły istotne wartości.

W odniesieniu do modelu ukazującego trwałość uwarunkowań społecznych w grupie gmin miejsko-wiejskich, pozostało 9 wskaźników: liczba przedszkoli, długość sieci kanalizacyjnej na 1 km² powierzchni, długość sieci wodociągowej na 1 km² powierzchni, liczba szkół podstawowych, wypożyczenia książek na 1 czytelnika, liczbą oddanych mieszkań, liczba gimnazjum, liczba ludności na 1 ośrodek zdrowia i liczba bibliotek, dla których współczynniki regresji są istotnie różne od 0. Model można przedstawić następującą formułą:

$$Y=3,797+0,069\cdot X_1-0,370\cdot X_2+0,449\cdot X_3-0,127\cdot X_4+0,030\cdot X_5-0,020\cdot X_6-0,065\cdot X_7+ \\ -0,101\cdot X_8-0,138\cdot X_9$$

Oznacza to, że najważniejszym wskaźnikiem w modelu determinującym trwałość dla uwarunkowań społecznych gmin miejsko-wiejskich są: liczba szkół podstawowych i przedszkoli, a także liczba oddanych mieszkań oraz, co ciekawe, liczba bibliotek. Widać zatem, że trwałość tych gmin w większym stopniu jest kształtowana przez uwarunkowania związane z systemem kształcenia, niż wyposażeniem w obiekty infrastruktury technicznej.

W odniesieniu do modelu trwałości uwarunkowań społecznych gmin wiejskich, pozostały zaledwie 2 wskaźniki: liczba oddanych mieszkań i długość sieci kanalizacyjnej na 1 km² powierzchni, dla których współczynniki regresji są istotnie różne od 0. Model można przedstawić następującą formułą:

$$Y=3,476+0,024\cdot X_1+0,146\cdot X_2$$

Najważniejszym wskaźnikiem w modelu determinującym trwałość gmin wiejskich dla uwarunkowań społecznych, są: liczba oddanych mieszkań oraz długość sieci kanalizacyjnej na 1 km² powierzchni. Oznacza to, że w przypadku gmin wiejskich o ich trwałości decydują głównie wskazane czynniki.

W odniesieniu do modelu trwałości uwarunkowań społecznych gmin o wysokiej atrakcyjności turystycznej pozostało 5 wskaźników: liczba gimnazjum, liczba mieszkań, długość sieci kanalizacyjnej na 1 km² powierzchni i liczba przedszkoli, dla których współczynniki regresji są istotnie różne od 0. Model można przedstawić następującą formułą:

$$Y=4,829+0,178\cdot X_1-0,001\cdot X_2+1,033\cdot X_3-0,001\cdot X_4-0,129\cdot X_5$$

Oznacza to, że najważniejszym wskaźnikiem w modelu ukazującym trwałość, dla uwarunkowań społecznych gmin o wysokiej atrakcyjności turystycznej są: liczba mieszkań, długość sieci kanalizacyjnej oraz liczba przedszkoli.

W odniesieniu do modelu uwarunkowań demograficznych gmin miejsko-wiejskich pozostało 6 wskaźników: liczba mieszkańców w wieku przedprodukcyjnym, przyrost naturalny na 1000 mieszkańców, liczba urodzeń na 1000 mieszkańców, liczba małżeństw na 1000 mieszkańców, napływ ogółem i przyrost naturalny na 1000 mieszkańców, dla których współczynniki regresji są istotnie różne od 0. Model można przedstawić następującą formułą:

$$Y=5,631+0,004\cdot X_1+0,090\cdot X_2-0,201\cdot X_3-0,255\cdot X_4+0,014\cdot X_5+0,071\cdot X_6$$

Oznacza to, że najważniejszym wskaźnikiem w modelu trwałości gmin miejsko-wiejskich dla uwarunkowań demograficznych, są: napływ ludności oraz w mniejszym stopniu liczba urodzeń, liczba małżeństw i przyrost naturalny. Widać więc, że w gminach tych najważniejszym czynnikiem trwałości są problemy ruchu ludności i przyrostu naturalnego.

W odniesieniu do modelu uwarunkowań demograficznych gmin wiejskich pozostały zaledwie 2 wskaźniki: napływ ogółem i liczba zgonów na 1000 mieszkańców, dla których współczynniki regresji są istotnie różne od 0. Model można przedstawić następującą formułą:

$$Y=3,189+0,004 \cdot X_1-0,068 \cdot X_2$$

Najważniejszym wskaźnikiem w modelu trwałości gmin wiejskich, dla uwarunkowań demograficznych, jest w sensie pozytywnym napływ ludności oraz, w sensie negatywnym, liczba zgonów mieszkańców.

W odniesieniu do modelu uwarunkowań demograficznych gmin o wysokiej atrakcyjności turystycznej pozostały 4 wskaźniki: liczba ludności na 1 km² powierzchni, napływ ogółem, liczba zgonów na 1000 mieszkańców i przyrost naturalny na 1000 mieszkańców, dla których współczynniki regresji są istotnie różne od 0. Model można przedstawić następującą formułą:

$$Y=5,968-0,012 \cdot X_1+0,010 \cdot X_2-0,202 \cdot X_3-0,161 \cdot X_4$$

Oznacza to, że najważniejszym wskaźnikiem w modelu trwałości gmin o wysokiej atrakcyjności turystycznej, dla uwarunkowań demograficznych, są: liczba zgonów oraz przyrost naturalny.

W modelu ukazującym czynniki trwałości gmin miejsko-wiejskich w aspekcie uwarunkowań ekonomicznych I pozostały 3 wskaźniki: wydatki inwestycyjne na 1 mieszkańca, dochody własne na 1 mieszkańca i liczba spółek handlowych, dla których współczynniki regresji są istotnie różne od 0. Model można przedstawić następującą formułą:

$$Y=2,437-0,001 \cdot X_1-0,001 \cdot X_2+0,010 \cdot X_3$$

Oznacza to, że najważniejsze wskaźniki trwałości gmin miejsko-wiejskich, dla uwarunkowań ekonomicznych, związane są z wydatkami inwestycyjnymi na 1 mieszkańca oraz liczbą spółek handlowych.

W odniesieniu do modelu trwałości gmin wiejskich w przypadku uwarunkowań ekonomicznych I, pozostały 3 wskaźniki: liczba osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą, bezrobocie ukryte i liczba spółdzielni, dla których współczynniki regresji są istotnie różne od 0. Model można przedstawić następującą formułą:

$$Y=2,216+0,001 \cdot X_1+0,091 \cdot X_2-0,061 \cdot X_3$$

Oznacza to, że najważniejszymi wskaźnikami kształtującymi trwałość gmin wiejskich, dla uwarunkowań ekonomicznych I są: indywidualna działalność gospodarcza, bezrobocie ukryte oraz liczba spółdzielni występująca na obszarze tych gmin.

W odniesieniu do modelu trwałości gmin o wysokiej atrakcyjności turystycznej w aspekcie uwarunkowań ekonomicznych I pozostało 9 wskaźników: wydatki inwestycyjne na 1 mieszkańca, liczba pracujących ogółem, bezrobocie ukryte, udział kobiet wśród pracujących, liczba podmiotów na 1000 mieszkańców, sektor publiczny, spółki cywilne, liczba spółdzielni i osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą, dla których współczynniki regresji są istotnie różne od 0. Model można przedstawić następującą formułą:

$$Y=7,460+0,001 \cdot X_1+0,005 \cdot X_2-29,701 \cdot X_3-0,022 \cdot X_4+0,017 \cdot X_5+ \\ -0,133 \cdot X_6+0,077 \cdot X_7+0,368 \cdot X_8-0,010 \cdot X_9$$

Z charakterystyki wynika, że najważniejszym wskaźnikiem trwałości gmin o wysokiej atrakcyjności turystycznej, dla uwarunkowań ekonomicznych I są przede wszystkim: liczba pracujących oraz liczba osób prowadzących działalność gospodarczą na zasadzie własności indywidualnej, a także bezrobocie ukryte i liczba podmiotów gospodarczych z sektora publicznego.

W przypadku tworzenia modelu trwałości gmin miejsko-wiejskich, w odniesieniu do uwarunkowań ekonomicznych II, wszystkie zmienne zostały usunięte z równania regresji, wobec czego można stwierdzić, że nie mają one wyraźnego wpływu na ich trwałość.

W odniesieniu do modelu trwałości gmin wiejskich dla uwarunkowań ekonomicznych II, pozostały 3 wskaźniki: wydatki na gospodarkę ściekowa na 1000 mieszkańców, liczba

gospodarstw rolnych i powierzchnia UR, dla których współczynniki regresji są istotnie różne od 0. Model można przedstawić następującą formułą:

$$Y=3,3987+0,0004\cdot X_1+0,0003\cdot X_2-0,0002\cdot X_3$$

Oznacza to, że najważniejszym wskaźnikiem w modelu determinującym zmienną objaśnianą dla uwarunkowań ekonomicznych gmin wiejskich, dotyczących ochrony środowiska i rolnictwa, są: powierzchnia użytków rolnych oraz wydatki na gospodarkę ściekową i liczba gospodarstw rolnych.

W odniesieniu do modelu trwałości gmin o wysokiej atrakcyjności turystycznej dla uwarunkowań ekonomicznych II, pozostało 6 wskaźników: wydatki na gospodarkę ściekową na 1000 mieszkańców, powierzchnia łąk, powierzchnia pastwisk, wydatki na ochronę środowiska na 1000 mieszkańców, lesistość, powierzchnia gospodarstw rolnych i powierzchnia objęta prawną ochroną, dla których współczynniki regresji są istotnie różne od 0. Model można przedstawić następującą formułą:

$$Y=3,0269+0,0004\cdot X_1+0,0014\cdot X_2-0,0003\cdot X_3+0,0021\cdot X_4+0,0212\cdot X_5+ \\ -0,0001\cdot X_6+0,0053\cdot X_7$$

Oznacza to, że w przypadku gmin o wysokiej atrakcyjności turystycznej, o ich trwałości decydują głównie czynniki kształtujące ich wartości krajobrazowe.

Na podstawie dokonanych analiz stwierdziłem, że wiele czynników poddanych analizie nie miało istotnego wpływu na trwałość badanych gmin województwa podkarpackiego, a do czynników wykazujących największy wpływ można zliczyć:

- w przypadku uwarunkowań społecznych, we wszystkich typach gmin, przede wszystkim nowe budownictwo oraz obiekty przedszkolne i szkolne oraz długość sieci kanalizacyjnej. W gminach miejsko-wiejskich bardzo ważnym czynnikiem jest zaplecze edukacyjne oraz sieć wodociągowo-kanalizacyjna,
- w odniesieniu do uwarunkowań demograficznych, we wszystkich typach gmin, głównie ilość zgonów, przyrost naturalny i napływ ludności na tereny wiejskie,
- w przypadku uwarunkowań ekonomicznych I trwałość w dużym stopniu kształtują osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą oraz bezrobocie,
- w odniesieniu do uwarunkowań ekonomicznych II przede wszystkim liczba gospodarstw rolnych, powierzchnia objęta prawną ochroną, wydatki na ochronę środowiska, a w gminach o wysokiej atrakcyjności turystycznej także lesistość.

Potwierdza to hipotezy badawcze, że trwałość gmin o wysokiej atrakcyjności turystycznej jest w dużym stopniu uzależniona od wartości środowiska przyrodniczego, wyrażonej powierzchnią objętą prawną ochroną, lesistością i powierzchnią łąk i pastwisk. Zaś w przypadku gmin wiejskich i wiejskiej części gmin miejsko-wiejskich od ogólnej sytuacji demograficznej, głównie przyrostu naturalnego oraz skali przedsiębiorczości, wyrażonej liczbą podmiotów prowadzących działalność gospodarczą.

Podsumowując wielowymiarową analizę skupień gmin województwa podkarpackiego stwierdziłem, że w przypadku uwarunkowań społecznych gmin miejsko-wiejskich najslabiej wypadły gminy położone w północno-wschodniej części województwa, do której zaliczamy głównie: Cieszanów, Oleszyce, Sieniawa, Kołaczyce i Rudnik n. Sanem. Do najmocniejszych gmin zaliczmy położone w środkowej części województwa, przy większych ośrodkach miejskich. W przypadku gmin wiejskich najwyższy poziom wskaźników charakteryzujących uwarunkowania społeczne uzyskały gminy: Trzebowniski i Świlcza, położone w środkowej części województwa, zaś najslabiej wypadły gminy położone na obrzeżach województwa. W przypadku gmin o wysokiej atrakcyjności turystycznej, najwyższe wartości wskaźników uwarunkowań społecznych uzyskały gminy położone w południowej części województwa, przy granicy ze Słowacją i gminy uzdrowiskowe.

W przypadku uwarunkowań demograficznych, w odniesieniu do gmin miejsko-wiejskich i wiejskich, trudno było dopatrzeć się występujących prawidłowości. W przypadku

gmin o wysokiej atrakcyjności turystycznej, najniższy poziom wskaźników uzyskały gminy z południowo-wschodniego krańca województwa, a zarazem Polski, położone przy granicy słowacko-ukraińskiej, a najwyższy gminy uzdrowiskowe i sąsiadujące z nimi.

W przypadku uwarunkowań ekonomicznych I, w odniesieniu do liczby podmiotów gospodarczych na liczbę mieszkańców, najlepiej wypadły gminy: Dębica i Głogów Młp., zaś najsłabiej gminy położone w północno-wschodniej części województwa, głównie Cieszanów, Lubaczów, Oleszyce i Radymno. W odniesieniu do gmin wiejskich najwyższy poziom wskaźników odnotowały gminy położone w okolicach większych ośrodków miejskich.

W odniesieniu do gmin o wysokiej atrakcyjności turystycznej najwyższe dochody i wydatki odnotowały gminy: Cisna i Solina, a najwyższy poziom liczby pracujących i wskaźnik przedsiębiorczości, mierzony liczbą podmiotów gospodarczych na liczbę mieszkańców, odnotowały gminy położone przy ośrodkach miejskich.

W przypadku uwarunkowań ekonomicznych II, należy ukazać dwie dostrzegalne prawidłowości. Po pierwsze najwyższe wskaźniki odnotowały gminy położone w północnej części województwa, charakteryzujące się dobrym stanem rolnictwa. Po drugie, prawidłowość wynikającą z położenia gmin o wysokiej atrakcyjności turystycznej: najniższym poziomem wskaźników dotyczących działalności rolnej charakteryzują się gminy pasma Bieszczadów: Cisna, Komańcza i Lutowiska, co jest uzasadnione dwoma względami: położeniem na terenie Bieszczadzkiego Parku Narodowego oraz bardzo trudnymi warunkami prowadzenia działalności rolnej w terenach górzystych i z ograniczoną dostępnością.

Posumowanie wyników dyskusji przeprowadzonej w monografii

Przegląd piśmiennictwa przeprowadzony w monografii obejmował szerokie spektrum problematyki, ujmującej wszystkie czynniki kształtujące trwałość obszarów wiejskich. Przegląd ten podsumowałem ukazując opisane w obszernej literaturze tematu ogólne tendencje występujące na początku XXI wieku na obszarach wiejskich w Polsce, także w województwie podkarpackim, do których można zaliczyć:

- polska wieś staje się coraz mniej rolnicza,
- zmniejsza się udział rolnictwa w PKB,
- zmienia się struktura polskiego rolnictwa, obserwujemy spadek liczby gospodarstw małych (zwłaszcza najmniejszych - do 2 ha) i średnich,
- w latach 2004-2010 znacznie wzrosły dochody w rolnictwie,
- wieś dotykają istotne zmiany demograficzne, zwłaszcza w zakresie parametrów dotyczących dzietności, urodzeń, i wieku, w którym kobiety decydują się rodzić dzieci, upodobniających wieś do miast,
- ludność zamieszkująca wieś jest, w stosunku do innych krajów europejskich, stosunkowo młoda,
- wzrasta wykształcenie mieszkańców obszarów wiejskich,
- na wysokim poziomie utrzymują się wskaźniki bezrobocia,
- wieś jest coraz częściej wybierana jako miejsce zamieszkania,
- społeczność wiejska jest w mniejszym stopniu narażona na życie w stanie ubóstwa i wykluczenia,
- rolnictwo odgrywa istotną rolę w zachowaniu wartości środowiska naturalnego, przestrzegając w większym stopniu standardy środowiskowe produkcji rolnej,
- w dużym stopniu rozwój obszarów wiejskich kształtowany jest silnym oddziaływaniem dziedzictwa kulturowego,
- istotnie na rozwój rolnictwa i obszarów wiejskich wpłynęły środki płynące do nas od 2004 r. z funduszy UE,
- ponad połowa mieszkańców wsi czynnie korzysta już z Internetu,

- wieś nie jest już kojarzona z „gorszym światem”, a w wielu dziedzinach może z powodzeniem konkurować z miastem.

W monografii zaakcentowałem, że obszary wiejskie województwa podkarpackiego powinny uwzględniać także następujące aspekty:

- rolnictwo w dalszym ciągu jest ważnym źródłem utrzymania wsi, ale zdecydowanie nie jest już kołem napędowym gospodarki wiejskiej. Obecna polityka powinna zwrócić szczególną uwagę na inne funkcje, jakie pełnią gospodarstwa rolne zaliczane do grupy gospodarstw dużych, nastawionych na wysoką towarowość, bowiem gospodarstwa małe wytwarzają głównie produkty na samozaopatrzenie,
- Wspólna Polityka Rolna UE powinna być zachowana, lecz jej kierunki muszą ulec zmianie, zapewniając wszystkim rolnikom jednakowe warunki gospodarowania, niezależnie od kraju i regionu zamieszkania,
- wszystkim rolnikom należy umożliwić korzystanie z nowoczesnego systemu ubezpieczeń i opieki prawnej,
- konieczne jest nowoczesne spojrzenie na interpretację pojęć „konkurencyjność i jakość”, ukazujące ważność takich cech produktów żywnościowych, jak przykładowo walory smakowe, a szczególnie zdrowotne,
- obok pomocy skierowanej do producentów rolnych, należy pamiętać o pomocy dla wszystkich mieszkańców obszarów wiejskich, w celu zachowania względnej równowagi pomiędzy wsparciem dla rolnictwa i działalności pozarolniczej,
- polityka wobec obszarów wiejskich powinna w większym stopniu akcentować rolę rynków lokalnych oraz lokalne więzi gospodarcze i społeczne,
- płatności bezpośrednie oraz pomoc dla obszarów peryferyjnych są istotnym narzędziem socjalnym, a nie wyłącznie źródłem zwiększenia dochodu rolnika.

Jest to szczególnie istotne, gdyż obszary wiejskie województwa podkarpackiego mają bezpośredni związek z priorytetami wskazanymi przez UE dla rozwoju obszarów wiejskich, związanymi z⁶:

- poprawą konkurencyjności sektora rolnego i leśnego, gdzie koncentrację należy powiązać z restrukturyzacją i modernizacją sektora rolniczego; integracją produkcyjnego łańcucha rolo-spożywczego; wprowadzeniem innowacji i postępu w sektorze rolnym, rolno-spożywczym i leśnym, uwzględniających nowe trendy rynkowe; wspieraniem dynamicznej i ambitnej przedsiębiorczości wiejskiej; rozwojem nowych rynków zbytu, akcentujących wyroby wysokiej jakości i poprawę wyników gospodarstw rolnych i leśnych w zakresie ochrony środowiska oraz dostosowanie produkcji do wymagań konsumentów,
- poprawą wartości środowiska naturalnego i terenów wiejskich, głównie poprzez wspieranie odpowiednich metod gospodarowania rolniczego oraz wynagradzanie rolników szczególnie przyczyniających się do ochrony wartości zasobów przydatnych w rolnictwie i leśnictwie, gleby i wody oraz krajobrazów rolnych i leśnych; walkę ze zmianami klimatycznymi; pielęgnowanie pozytywnego wpływu rolnictwa ekologicznego na cele związane z ochroną środowiska i dobrostanem zwierząt; dostrzeganie równowagi terytorialnej i ładu przestrzennego oraz spójności terytorialnej, uwzględniającej współpracę w osiągnięciu celów ekonomicznych i ekologicznych,
- poprawą jakości życia na obszarach wiejskich oraz promowanie różnicowania gospodarki wiejskiej, poprzez podniesienie wskaźnika ogólnego zatrudnienia w szeroko rozumianej gospodarce wiejskiej, uwzględniającej dywersyfikację

⁶Wytyczne UE. Strategiczne wytyczne Wspólnoty dla rozwoju obszarów wiejskich na lata 2007-2013, Wytyczne UE, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszaw 2007, s.13-19.

zatrudnienia i promowanie zatrudnienia kobiet na rynku pracy oraz ożywienie wsi poprzez inicjatywy łączące przedsiębiorczość z zachowaniem i ukazaniem dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego wsi oraz poprawą infrastruktury lokalnej, przystosowaniem młodzieży do podjęcia działań związanych z różnicowaniem wiejskiego rynku pracy (przede wszystkim skłonienie zdolnej młodzieży wiejskiej do pozostania na tych terenach oraz akcentowanie istoty i znaczenia turystyki wiejskiej w rozwoju tych terenów,

- budowaniem lokalnych zdolności zatrudnienia mieszkańców obszarów wiejskich województwa, poprzez wspieranie partnerstwa mobilizującego lokalny potencjał oraz akcentowanie innowacyjnego podejścia do rozwoju tych obszarów.

Analizując przedstawione w monografii spostrzeżenia dotyczące trwałości obszarów wiejskich oraz wyniki analiz statystycznych moich badań w województwie podkarpackim, mogę przedstawić następujące wnioski:

- obszary wiejskie województwa podkarpackiego są atrakcyjnym miejscem zamieszkania i wypoczynku, nie tylko w skali Polski, ale również Europy,
- obszary wiejskie województwa podkarpackiego nie są niedostępną pustynią dla ich mieszkańców oraz turystów, ale są regionem o wielkich zasobach naturalnych, które odpowiednio wykorzystane (według zasad rozwoju zrównoważonego), tworzą wizję regionu zamieszkałego, którego wielkim atutem jest ludność pracująca. Województwo zasługuje na miano Polski gorszej, gdyż oddalanej od wielkich aglomeracji miejskich i stolicy,
- rolnictwo województwa pełni istotną rolę w zapewnieniu bezpieczeństwa żywnościowego społeczeństwa kraju i regionu, szczególnie jeśli chodzi o produkty ekologiczne, wytwarzane i przetwarzane metodami tradycyjnymi, odziedziczonymi od przodków,
- rolnictwo dostosowuje się do wymagań teraźniejszości, globalizacji i integracji, jednocześnie uczestnicząc w ochronie ogólnego klimatu oraz zachowaniu zasobów wodnych i dziedzictwa kulturowego,
- obszary wiejskie czynnie uczestniczą w ochronie, pielęgnowaniu, a nawet poprawianiu stanu zasobów przyrodniczych województwa i krajobrazu wsi podkarpackiej, charakteryzującej się bogatymi zasobami przyrodniczymi, wysoką lesistością oraz bogatą bioróżnorodnością,
- obszary wiejskie województwa pełnią ważną funkcję w zachowaniu i odtwarzaniu zasobów kulturowych, szczególnie zabytkowych obiektów budowlanych, skansenów, obiektów archeologicznych, urządzeń ukazujących pracę rolnika w przeszłości, dzięki czemu region można zdecydowanie nazwać „regionem podtrzymującym tradycję i dziedzictwo rolnicze kraju”,
- dzięki środkom pomocowym z Unii Europejskiej obszary wiejskie województwa znacznie poprawiły stan infrastruktury komunikacyjnej i technicznej, szczególnie w zakresie sieci kanalizacyjno-wodociągowej, łączności i sieci Internetowej,
- odpowiednio rozwija się przedsiębiorczość wiejska województwa, ukierunkowana głównie na wykorzystanie zasobów w kontekście oferowania tradycyjnych i ekologicznych produktów żywnościowych oraz oryginalnej oferty turystycznej związanej w dużym stopniu z możliwością wypoczynku w gospodarstwach agroturystycznych,
- poprzez rozwój lokalnego rynku produktów tradycyjnych i regionalnych, przyczynia się do wzrostu konkurencyjności województwa,
- poprawia się wykształcenie mieszkańców wsi podkarpackiej, poprzez łatwiejszy dostęp do przedszkoli wiejskich, poprawy jakości szkolnictwa podstawowego, a

następnie większe szanse w zakresie szkolnictwa średniego i wyższego w miastach województwa,

- wsparcie w zakresie modernizacji oraz dostępności do opieki zdrowotnej, kultury, kształcenia, standardu obsługi mieszkańców sprawia, że wyraźnie poprawia się subiektywna ocena jakości życia mieszkańców,
- poprzez rozbudowę sieci połączeń z ośrodkami miejskimi województwa, obszary wiejskie posiadają większą dostępność i mobilność przestrzenną,
- poprawia się dostępność do rynku pracy dla mieszkańców obszarów wiejskich województwa podkarpackiego, w czym ważne miejsce odgrywa klaster Dolina Lotnicza i alternatywne miejsca pracy,
- wyraźnie wykazano ograniczenie wykluczenia społecznego mieszkańców wsi podkarpackiej,
- poprawiła się sytuacja dotycząca alokacji środków pomocowych UE na obszarach wiejskich.

Reasumując stwierdziłem, że cel badań, jakim było ukazanie czynników kształtujących trwałość analizowanych grup gmin wiejskich województwa podkarpackiego, w ujęciu wielodyscyplinarnym został osiągnięty, a postawione hipotezy badawcze odpowiednio zweryfikowane:

- Hipoteza: trwałość gmin o wysokiej atrakcyjności turystycznej jest silnie skorelowana z zależnościami pomiędzy społeczeństwem a wartościami środowiska przyrodniczego została zweryfikowana pozytywnie, co oznacza, że wartości środowiska przyrodniczego tych gmin są w istotny sposób zależne od mieszkańców tych terenów, ale także od przebywających na nim turystów.
- Hipoteza: trwałość gmin wiejskich i części wiejskiej gmin miejsko-wiejskich jest podyktowana przede wszystkim ich zasobami ludzkimi i skalą przedsiębiorczości, została także zweryfikowana pozytywnie. Ich trwałość w dużym stopniu zależy od zasobów ludzkich, głównie przyrostu naturalnego i napływu ludności oraz skali przedsiębiorczości wyrażonej wzrastającą liczbą podmiotów gospodarczych działających na obszarze tych gmin.
- Hipoteza: integracja z Unią Europejską wywarła istotny wpływ na trwałość obszarów wiejskich, została zweryfikowana pozytywnie, lecz prognozowano, że skala wpływu akcesji z Unią Europejską na ich trwałość i rozwój będzie znacznie silniejsza. Wyraźną poprawę dostrzegamy we wszystkich typach analizowanych gmin w zakresie ochrony zdrowia, edukacji – szczególnie przedszkolnej, a także w rozwoju sieci wodociągowej, a głównie kanalizacyjnej, oraz w liczbie nowopowstałych podmiotów gospodarczych. Poprawę dostrzegamy także na wiejskim rynku pracy, nie dotyczy to jednak niestety pracujących kobiet, także wydatków na jednego mieszkańca i inwestycyjnych. Akcesja przyczyniła się także do przewartościowania rolnictwa, co uwidoczniło się zwiększeniem powierzchni gospodarstw rolnych, powierzchni użytków rolnych i gruntów rolnych, sadów, pastwisk i lesistości. Poprawę dostrzegamy także w dbałości o jakość środowiska wiejskiego, co jest akcentowane w większych wydatkach na ochronę środowiska, głównie gospodarke ściekową i wodną.
- Hipoteza: obszary wiejskie są utożsamiane głównie z produkcją żywności została zweryfikowana pozytywnie, gdyż wieś w dalszym ciągu kojarzona jest z rolnictwem i dostawą surowców do produkcji żywności, co akcentują przede wszystkim mieszkańcy gmin wiejskich oraz o wysokiej atrakcyjności turystycznej.
- Hipoteza: jakość życia jest istotną determinantą trwałości gmin wiejskich województwa podkarpackiego zweryfikowana została także pozytywnie, gdyż zadowolony mieszkaniec jest wizytówką i zachętą do zamieszkania i pracy na tych terenach. A jakość życia utożsamiamy głównie ze spokojem wewnętrznym, dobrym

stanem zdrowia, energią życiową, samorealizacją, dobrymi stosunkami z miejscową ludnością i niezależnością finansową, pamiętając jednak, że pieniądze nie są celem dobrego życia.

- Hipoteza: rozwój zrównoważony jest warunkiem zachowania kapitału naturalnego obszarów wiejskich, została zdecydowanie zweryfikowana pozytywnie, gdyż mieszkańcy wszystkich typów analizowanych gmin uważają, że ochrona i dbałość o kapitał naturalny, dostrzegana jest na wszystkich szczeblach zarządzania i gospodarowania gminą, włącznie z rolnictwem i turystyką.

Przedstawione w moich rozważaniach hipotezy robocze były podporządkowane hipotezie głównej: istota trwałości gmin wiejskich jest uzależniona głównie od ich wielofunkcyjności, specyfiki położenia względem ośrodków miejskich i posiadanych zasobów. Analizy własne pozwalają jednoznacznie stwierdzić, że trwałość gmin wiejskich województwa podkarpackiego w istotny sposób jest powiązana ze specyfiką dostosowania się do pełnionych funkcji, wynikających z posiadanych zasobów naturalnych, czyli, inaczej, z ich wielofunkcyjnością i położeniem względem ośrodków miejskich. Wyraża się ona w specyfice prowadzonej działalności: gminy miejsko-wiejskie są nastawione głównie na produkcję płodów rolnych przeznaczonych do spożycia w formie nieprzetworzonej, traktowane są jako „noclegownia” dla osób pracujących w mieście; gminy wiejskie ukierunkowane są na produkcję płodów rolnych przetwarzanych na żywność; gminy o wysokiej atrakcyjności turystycznej na zaoferowanie odpowiedniej, ilościowej i jakościowej, oferty noclegowej oraz atrakcji wypoczynku, w oryginalnej, atrakcyjnej przyrodzie.

W rozważaniach własnych podkreśliłem, że zachowanie odpowiedniej jakości obszarów wiejskich województwa podkarpackiego, łącznie z zachowaniem ich wartości, głównie krajobrazowych i przyrodniczych, jest warunkiem ich przetrwania, a w konsekwencji ich trwałości.

Do własnych, oryginalnych osiągnięć naukowych charakteryzowanej pracy zaliczam:

- Uporządkowanie terminologii obejmującej kompleksowe ujęcie trwałości obszarów wiejskich.
- Usystematyzowanie pojęć związanych z trwałością obszarów wiejskich.
- Rozpoznanie i scharakteryzowanie czynników trwałości obszarów wiejskich.
- Usytuowanie zjawiska trwałości w kontekście teorii ekonomiczno-społecznych.
- Dokonanie kompleksowej oceny czynników ekonomicznych, społecznych i środowiskowych wyznaczających potencjał rozwojowy obszarów wiejskich w województwie podkarpackim.
- Zwrócenie uwagi na czynniki gwarantujące zachowanie walorów środowiska wiejskiego, w kontekście ich wielofunkcyjnego rozwoju w warunkach postępującej globalizacji i członkostwa Polski w Unii Europejskiej.
- Podjęcie własnych badań empirycznych dotyczących trwałości obszarów wiejskich województwa podkarpackiego.
- Wyznaczenie modeli ukazujących wskaźniki trwałości wyodrębnionych grup gmin województwa podkarpackiego, w aspekcie uwarunkowań ekonomicznych, społecznych i demograficznych.
- Wyznaczenie poszczególnych skupień charakteryzujących wyodrębnione gminy województwa podkarpackiego, charakteryzujące się zbliżonymi parametrami podobieństwa, w odniesieniu do uwarunkowań ekonomicznych, społecznych i demograficznych.

Wykazane osiągnięcia dostrzeżone zostały w recenzjach wydawniczych opracowania:

Prof. dr hab. Andrzej Graczyk stwierdził, że „*autor przyjął trwałość obszarów wiejskich jako spoiwo łączące w jedną całość treść rozdziałów poświęconych prezentacji*

koncepcji społecznych, ekonomicznych i środowiskowych czynników rozwoju obszarów wiejskich.”

„Marian Woźniak stworzył pierwszą w Polsce kompleksową ocenę czynników ekonomicznych, społecznych i środowiskowych wyznaczających potencjał rozwojowy obszarów wiejskich w województwie podkarpackim. Podał te czynniki analizie i ocenie. Praca ta, ze względu na nowość i kompleksowość analizy, może stanowić ważny element w poznaniu i wyjaśnianiu mechanizmów rozwoju obszarów wiejskich nie tylko w Polsce, ale także w krajach Unii Europejskiej. (...) Praca stanowi ważny wkład do teorii trwałego rozwoju obszarów wiejskich.”

Prof. dr hab. Wojciech Józwiak stwierdził, że „w pracy jest mowa o dualnym charakterze obszarów wiejskich rolniczym i ochrony: krajobrazu, kultury, przyrody i wartości społecznych”, że „ciekawe i unikalne (...) są sformułowania poświęcone skutkom nadmiernej eksploatacji terenów atrakcyjnych turystycznie.”

5. Przedstawienie pozostałych osiągnięć naukowo-badawczych

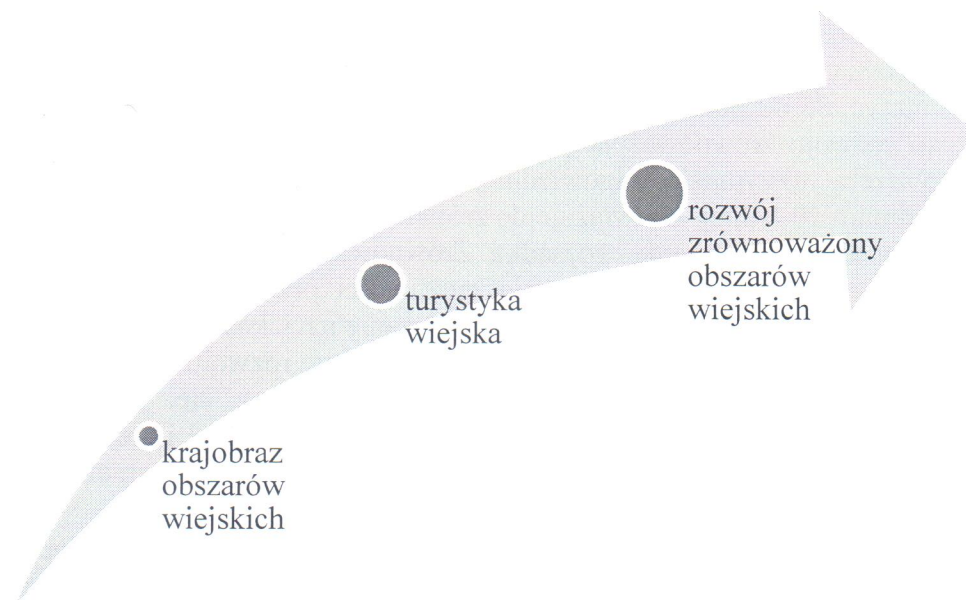
Moje zainteresowania naukowo-badawcze koncentrują się wokół szerokiej analizy dotyczącej wszystkich elementów rozwoju zrównoważonego obszarów wiejskich w Polsce, głównie ekonomicznych, ze szczególnym uwzględnieniem województwa podkarpackiego. W ramach podejmowanych prac badawczych poruszałem zagadnienia związane z tą problematyką, przy czym w szczególności interesował mnie rozwój zrównoważony obszarów wiejskich, w którym akcentowałem czynniki ekonomiczne, społeczne oraz, często podkreślane, środowiskowe.

Pierwszy etap moich zainteresowań był związany z szerzej opisanym w pracy doktorskiej nt.: *Przebudowa systemu handlu rolnego*, problemem spółdzielczości wiejskiej. Celem pracy było ukazanie kierunków przekształceń istniejących struktur spółdzielczych prosperujących na obszarach wiejskich w Polsce, w aspekcie tworzenia rynkowych struktur opartych na bogatej historii ruchu spółdzielczego oraz dopiero powstającym wówczas w Polsce systemie gospodarki rynkowej. W pracy tej wykazałem, że nowe, lub odpowiednio przekształcone, spółdzielnie producencko-handlowe powinny rolnikom gwarantować rzetelną ich kontrolę i działać w ich szeroko pojętych interesach, tak jak wyglądała, i w dalszy ciągu wygląda, spółdzielczość rolnicza skupiona na działalności handlowej i produkcyjno-usługowej w Danii, Francji, Holandii czy Niemczech.

Wyniki moich badań dotyczących ruchu spółdzielczego na obszarach wiejskich, przed uzyskaniem stopnia doktora, przedstawiłem w 14 publikacjach.

W okresie po uzyskaniu stopnia doktora wyróżnić mogę następujące nurty badawcze (rys. 1):

1. Rozwój zrównoważony obszarów wiejskich (głównie w kontekście ekonomicznym).
2. Turystyka wiejska.
3. Krajobraz obszarów wiejskich i jego wartość ekonomiczna.

Rys. 1. Nurty badawcze związane z moim dorobkiem naukowo-badawczym

Źródło: opracowanie własne

Nurt badawczy: rozwój zrównoważony obszarów wiejskich

Równowaga pomiędzy systemem społecznym, ekonomicznym i środowiskowym jest szczególnie istotna na obszarach wiejskich, gdzie działalność ludzka styka się bezpośrednio z krajobrazem i przyrodą, który jest generatorem działań związanych z główną funkcją wsi, czyli produkowaniem żywności, uwzględniającym fakt, że Europejska Karta Obszarów Wiejskich⁷ postrzega obszary wiejskie nie tylko jako „dostarczyciela żywności”, ale także „ochrony wartości, stylu życia, dziedzictwa kulturowego, walorów społecznych i zasobów naturalnych”.

Definicje rozwoju zrównoważonego dotyczą trzech podstawowych filarów, jakimi są:

- Efektywność ekonomiczna – zysk dla zbiorowości uwzględniający koszty społeczne i środowiskowe, np. zaspokojenie potrzeb materialnych, wyrównanie tempa wzrostu gospodarczego w poszczególnych regionach, dostosowanie technik i technologii wytwórczych do wymogów ochrony zasobów naturalnych.
- Troska o środowisko – ochrona naturalnych, w tym szczególnie nieodnawialnych zasobów, zminimalizowanie negatywnego oddziaływania na otoczenie, np. powstrzymanie degradacji środowiska naturalnego, eliminacja zagrożeń środowiskowych, zwiększenie różnorodności przyrodniczej i dążenie do wykorzystania w szerokim zakresie odnawialnych źródeł energii.
- Równowaga społeczna – tworzenie nowych miejsc pracy i aktywne działania w celu podnoszenia jakości życia, np. likwidacja głodu, chorób, nędzy, analfabetyzmu, sieroctwa społecznego, a także zaspokojenie potrzeb intelektualnych, bezpieczeństwa i samorealizacji.

Istota rozwoju trwałego i zrównoważonego obszarów wiejskich nie jest nowa, ma jednak swoje usytuowanie także w historii polskiej. Istota trwałości została poruszona już w końcowym okresie XVIII wieku, kiedy ksiądz i przyrodnik K. Kluk⁸ zaakcentował pojęcie trwałości w odniesieniu do „zachowania lasów i trwałości ich użytkowania”. Zasada trwałości ściśle wywodzi się z nauk przyrodniczych, a już w 1804 roku opracował ją współtwórca

⁷ Europejska Karta Obszarów Wiejskich, 1997, Problemy Integracji Rolnictwa, nr 1, s. 43-62.

⁸ P. Górski, Krzysztof Kluk – ksiądz, ekolog – propagator racjonalnej gospodarki leśnej, Ciechanowski Rocznik Muzealny, T. 1, Muzeum Rolnictwa im. Krzysztofa Kluka w Ciechanowcu, Instytucja Kultury Województwa Podlaskiego, Ciechanowiec 2006, Pozyskano z: http://www.ciechanowiec.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=1616 (dostęp: 23.08.2012).

leśnictwa europejskiego – L. G. Hartig, który trwałość rozumiał jako zagwarantowanie możliwości korzystania z wartości, w tym przypadku z lasu, następnym pokoleniom w postaci nie gorszej niż otrzymało od pokolenia poprzedniego. Trwałość w literaturze porównywana jest do koncepcji rozwoju zrównoważonego, jako odpowiedź na bieżące problemy świata, wynikające z potrzeby utrzymania odpowiedniej jakości środowiska życia człowieka w perspektywie minimum 20-letniej. I nawiązuje do zrównoważoności, czyli inaczej stabilności, stateczności, zgodności, umiarkowania i rozsądku. Zrównoważoność oznacza, że zachowanie terazniejsze nie następuje kosztem pogarszania możliwości przyszłych pokoleń. Oznacza zachowanie stałości zasobów, a przynajmniej nie pogarszanie ich jakości⁹.

Pojęcie rozwoju trwałego jest zbliżone do istoty rozwoju zrównoważonego, interpretuje bowiem rozwój trwale utrzymany i podtrzymujący się, a także rozwój utrzymujący równowagę pomiędzy celami gospodarczymi, społecznymi i środowiskowymi. Jednocześnie istota trwałego rozwoju integruje działalność człowieka na trzech obszarach:

- ekonomicznym, interpretującym jednoczesny wzrost i podział korzyści,
- społecznym, pozwalającym zachować społeczną różnorodność przy jednoczesnym trwaniu i kształtowaniu przyszłości lokalnych społeczności. Trwałość ta dostrzega i uwzględnia potrzeby człowieka w zakresie żywności, pracy, edukacji, kultury, opieki zdrowotnej, swobody dostępu do energii i wody,
- środowiskowym, przejawiającym się działaniami na rzecz ochrony środowiska, dziedzictwa kulturowego oraz zasobów naturalnych.

Determinanty rozwoju trwałego obszarów wiejskich można ująć w aspekcie:

- ekonomicznym, gdzie wyróżniamy:
 - pozytywne zmiany na rynku pracy,
 - korzystne zmiany w dochodach gospodarstw wiejskich i gmin,
 - inspirowanie i wzmacnianie innowacyjności,
 - wzrost nakładów na inwestycje proekologiczne realizowane w gminie,
 - umiejętne wykorzystanie środków pomocowych płynących z UE,
 - efektywny marketing przestrzeni,
 - poprawę efektywności funkcjonowania regionalnego rynku dóbr i usług.
- społecznym, który dotyczy głównie:
 - wzmacniania świadomości regionalnej,
 - udoskonalenia funkcjonowania współpracy oraz wspólnoty gminnej,
 - pobudzania i rozwijania przedsiębiorczości wśród mieszkańców,
 - podnoszenia poziomu wykształcenia mieszkańców,
 - podnoszenia kwalifikacji zawodowych mieszkańców,
 - pozytywnych przemian w strukturze wieku mieszkańców,
 - poprawy infrastruktury społecznej,
 - stałego podnoszenie poziomu jakości życia mieszkańców,
- technicznym i technologicznym, przejawiającym się:
 - unowocześnieniem i poprawą jakości produkcji rolnej,
 - wielofunkcyjnością działalności gminy oraz poszczególnych gospodarstw domowych,
 - wzmocnieniem i rozszerzaniem innowacji produkcyjnych i produktowych, przy jednoczesnym zachowaniu i pielęgnacji specyfiki i tradycji regionu,
 - poprawą infrastruktury technicznej,
- ekologicznym, poprzez:

⁹ J. L., Siemiński, 2008, Idea „Rozwoju zrównoważonego i trwałego” obszarów wiejskich w Polsce na tle innych koncepcji. Ujęcie planistyczne, (Część I), Infrastruktura i Ekologia Terenów Wiejskich, nr 2, PAN Oddział w Krakowie, Kraków, s. 7-25.

- racjonalną gospodarkę zasobami środowiska przyrodniczego,
- kształtowanie i poprawę świadomości ekologicznej mieszkańców,
- wprowadzanie prośrodowiskowych rozwiązań technologicznych, głównie w produkcji rolnej.

Prof. A. Graczyka akcentuje, że rozwój zrównoważony to świadoma opcja ukazująca kierunki i mechanizmy zbieżne z systemem maksymalizującym korzyści, osiągnięte w warunkach rynkowych. Dokonuje się on w oparciu o decyzje bazujące na obszarach: gospodarka, społeczeństwo oraz środowisko¹⁰.

Do istotnych publikacji, w których wątek ten był poruszany zaliczam:

1. Woźniak M., 2001, Infrastruktura techniczna jako element kształtujący środowisko obszarów chronionych, *Inżynieria Rolnicza*, nr 8, Polskie Towarzystwo Inżynierii Rolniczej – PAN, Warszawa, s. 91-100.
2. Woźniak M., 2002, Integracja społeczności czynnikiem przemian na obszarach wiejskich na przykładzie Doliny Strugu, [w:] K. Łęczycki, B. Piechowicz (red.), *Ekonomiczno-społeczne instrumenty wspierania przekształceń rolnictwa i obszarów wiejskich*, Wydawnictwo Akademii Podlaskiej w Siedlcach, Siedlce, s. 323-333.
3. Woźniak M., Cyrek P. 2005, Wpływ konsolidacji gospodarczej z UE na procesy integracji społecznej i kulturowej mieszkańców wiejskich obszarów problemowych na przykładzie Bieszczadów, *Acta Agraria et Silvestria. Series Agraria. Sekcja ekonomiczna. Vol. XLN/1. PAN Oddział w Krakowie, Kraków*, s. 417-428.
4. Woźniak M., 2007, Polska wieś ogrodem Europy – wizja czy rzeczywistość, *Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu*, t. IX, z. 2, Warszawa-Poznań-Kraków, s. 421-426.
5. Woźniak M., Walenia A., 2008, Zalesienie użytków rolnych jako element zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich, *Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu*, nr 1192, Wrocław, s.157-163.
6. Woźniak M., 2008, Dywersyfikacja szansą rozwoju indywidualnych gospodarstw rolnych w globalnej gospodarce, *Zeszyty Naukowe Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, Ekonomia i organizacja gospodarki żywnościowej*, nr. 67(2008), Warszaw, s.15-24.
7. Woźniak M., 2008, Czynniki kształtujące konkurencyjność gmin wiejskich na przykładzie województwa podkarpackiego, *Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu*, t. X, z.2, s.285-289.
8. Woźniak M., 2009, Wpływ globalizacji na rozwój obszarów wiejskich na przykładzie województwa podkarpackiego, *Roczniki Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu*, t. XI, z. 4, s. 367-371.
9. Woźniak M., 2009, Wpływ integracji europejskiej na wizerunek polskie wsi, *Zeszyty Naukowe Politechniki Rzeszowskiej*, nr 260, Zarządzanie i marketing, z. 16, nr 2/2009, Oficyna Wydawnicza Politechniki Rzeszowskiej, Rzeszów, s. 277-285.
10. Woźniak M., 2009, Identyfikacja i uwarunkowania rozwoju produkcji rolniczej i przetwórstwa w wynikach projektu Foresight dla województwa podkarpackiego, *Journal of Agribusiness and Rural Development*, z. 3(13), Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu, Poznań, s. 235-244.
11. Woźniak M., 2011, Cele ekoinnowacji. Ekoinnowacje w polityce UE, [w:] Woźniak L., Dziedzic S., Woźniak M., Kud K., *Cele i zasady wdrażania ekoinnowacji w zarządzaniu firmą i rozwojem regionu*, Wydawnictwo Polskiego Związku Niewidomych, Lublin, s. 60-82.

¹⁰ A. Graczyk, 2009, Mechanizmy rynkowe w ochronie środowiska jako czynnik zrównoważonego rozwoju, *Problemy Ekorozwoju*, Vol. 4, No 1, s. 99-108.

12. Woźniak M., 2012, Wykorzystanie Modelu Doskonałości EFQM do analizy żywotności gmin wiejskich na przykładzie gmin województwa podkarpackiego, *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, nr 265, Wrocław, s.374-389.
13. Woźniak M., 2013, Wpływ lokalnych uwarunkowań rozwoju przedsiębiorczości na rynek pracy na obszarach wiejskich na przykładzie gmin wiejskich województwa podkarpackiego, *Zeszyty Naukowe Politechniki Rzeszowskiej, Zarządzanie i marketing*, t. XVIII, Rzeszów, s 317-328.
14. Kud K., Woźniak M., 2013, Percepcja środowiskowych czynników jakości życia na obszarach wiejskich w województwie podkarpackim, *Humanities and Social Sciences*, vol. XVIII, 20 (4/2013), Oficyna Wydawnicza Politechniki Rzeszowskiej, Rzeszów 2013, s. 63-74.
15. Kud K., Woźniak M., 2014, Zrównoważony rozwój wsi i rolnictwa jako element planowania i zarządzania rozwojem województwa podkarpackiego, [w] M., Czupich, A. Ignasiak-Szulc, M., Kola-Bezka (red.), *Rozwój regionalny i lokalny w Europie Środkowo-Wschodniej w warunkach kryzysu i reformy*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń, s.377-397.
16. Woźniak M., Lechwar M., 2014, Wpływ transformacji gospodarczej na przemiany polskiej wsi na przykładzie obszarów wiejskich Podkarpacia [w:] R. W. Ciborowski, R. I. Dziemianowicz, A. Kargol-Wasiluk, M., Zalesko (red.), *Gospodarka-społeczeństwo-finanse w Europie Środkowo-Wschodniej w latach 1989-2014*, Uniwersytet Ekonomiczny w Białymstoku, Białystok, s.181-191.
17. Woźniak M., 2015, Jakość życia społeczeństwa jako główny cel rozwoju obszarów wiejskich województwa podkarpackiego, *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, nr 378, Wrocław, s.68-75.
18. Woźniak L., Woźniak M., 2016, Wiedza tradycyjna i lokalna w kreowaniu ekoinnowacyjności w gospodarce żywnościowej, *Ekonomia XXI wieku*, nr 4 (12), Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław, s. 57-67.

Nurt badawczy: turystyka wiejska

Z ogólnych badań, także moich, wynika, że społeczeństwo w większym stopniu akceptuje te formy turystyki, które ukazują wartości historyczne i przyrodnicze regionu oraz pozwalają aktywnie i w ciekawy sposób z nich korzystać.

W związku z tym, na obszarach wiejskich turystyka musi uwzględniać większe przywiązanie do dziedzictwa kulturowego danego regionu i krzewienia jego idei w taki sposób, aby wybrana forma turystyki stała się atrakcją i przywiązaniem do danego regionu.

Turystyka jest zjawiskiem psychologicznym, społecznym, ekonomicznym, kulturowym oraz (co bardzo istotne) przestrzennym, gdyż turystyka może być funkcją ład przestrzennego, algorytmem pozytywnym wpływającym na zachowanie (ale jednocześnie udostępnienie) wartości środowiska naturalnego, może niestety także kształtować negatywne zjawiska w strukturze przestrzennej, związane z przekroczeniem pojemności ekologicznej, społecznej, czy technicznej rejonów recepcyjnych.

Formą wypoczynku, która w największym stopniu łączy rolnictwo z turystyką jest agroturystyka, w której zachodzą wzajemne relacje między gospodarstwem rolnym, a turystami. To, co czyni agroturystykę odmienną formą spędzania wolnego czasu, to przede wszystkim gospodarstwo rolne i rytm jego życia, bezpośredni kontakt z rodziną wiejską i praca w gospodarstwie.

Aby jednak tak się stało, agroturystyka powinna być oparta na produktach rolnictwa ekologicznego, jako systemu gospodarowania, który aktywizując przyrodnicze mechanizmy produkcyjne poprzez stosowanie środków naturalnych, nie przetworzonych technologicznie, zapewnia trwałą żyzność gleby i zdrowotność zwierząt oraz wysoką jakość biologiczną

produktów rolniczych. Jest to system zrównoważony pod względem ekonomicznym i ekologicznym oraz nie obciąża środowiska naturalnego.

Turystyka wiejska, a ściślej jej część, jaką jest agroturystyka, jest formą wypoczynku, która akcentuje bliski związek turysty z gospodarstwem rolnym, w którym przebywa. Agroturysta – tak można nazwać osobę korzystającą z usług gospodarstw agroturystycznych – czynnie lub biernie uczestniczy w życiu codziennym gospodarstwa. Z moich badań wynika, że większość agroturystów nie jest jednak zainteresowana czynnym udziałem w pracach rolnych, a raczej woli biernie obserwować, wypoczywać i „upajać” się środowiskiem wiejskim.

Do istotnych cech charakterystycznych turystyki wiejskiej zaliczamy jej unikatowość i konkurencyjność, które pozwalają na jej odpowiedni rozwój. Są one związane z:

- gospodarstwem rolnym; głównie z rytmem życia gospodarstwa, obecnością zwierząt domowych, zapachem, odgłosami,
- właścicielami; ważny jest tutaj bezpośredni kontakt z rodziną gospodarza, możliwość poznania zwyczajów, gościnność, nowe znajomości i przyjaźnie,
- życiem wiejskim; dotyczącym kultury i roku obrzędowego oraz historii wsi i jej folkloru,
- wiejską przestrzenią rekreacyjną; dotyczącą środowiska przyrodniczego, ciszy i spokoju, możliwości aktywnego wypoczynku¹¹.

Agroturystyka ma w województwie podkarpackim, jak i praktycznie w całej Polsce duże szanse rozwoju, gdyż jak stwierdza J. Sikora¹², jako jedyny kraj w Europie Środkowo-Wschodniej Polska zachowała w strukturze rolnictwa dominującą pozycję indywidualnego gospodarstwa wiejskiego oraz duże bogactwo dziedzictwa kulturowego, autentycznego ludowego folkloru, zwyczajów i obyczajów. Zachowanie oraz udostępnienie dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego, a także święta i obrzędy tworzące odrębność polskiej wsi, mogą się przyczynić do uatrakcyjnienia pobytu turystów w naszym kraju. Rozdrobnione rolnictwo, szachownica gruntów, rozmaite regiony kulturowe i wynikające z nich różnice mające charakter historyczny i etnograficzny, w połączeniu z czystym środowiskiem i urozmaiconym krajobrazem, są w wielu przypadkach nie tylko bogactwem naszego kraju, ale także bogactwem Europy. Polska wieś zasługuje na miano ogrodu Europy.

Agroturystyka jest źródłem nowych miejsc pracy, nowych możliwości, jeśli chodzi o zdobycie nowego doświadczenia, jak również poprawy sytuacji materialnej organizatorów usług turystycznych w gospodarstwach wiejskich. Agroturystyka może dać szansę dla aktywizacji ekonomicznej i społecznej regionu, gdyż powoduje omawiany wcześniej wzrost zatrudnienia i wzrost dochodów, jak również możliwość przejęcia nadwyżek siły roboczej z rolnictwa, wzrost dochodów budżetu gmin, przyczynia się do poprawy warunków życia miejscowej ludności poprzez rozwój infrastruktury turystycznej.

Bez wątpienia najważniejsze znaczenie dla ludności regionów rekreacyjnych mają korzyści ekonomiczne, które łączą się przede wszystkim ze stymulacją rozwoju gospodarstw rolnych. Agroturystyka przynosi dodatkowe dochody gospodarstwom rolnym oraz samorządom terytorialnym danej miejscowości i gminom. Dodatkowe miejsca pracy, w szczególności wśród kobiet wiejskich, to niewątpliwie jedna z większych korzyści dla społeczności wiejskiej.

Agroturystyka może być także zaczątkiem ochrony środowiska naturalnego. Nikt bowiem nie chciałby wypoczywać w regionie zanieczyszczonym i zdegradowanym.

¹¹ D. Kożusznik, 2005, Korzyści i uwarunkowania działalności agroturystycznej. *Wieś i doradztwo*, nr 1-2, s. 14-15.

¹² J. Sikora, 1999, Organizacja ruchu turystycznego na wsi, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa, s. 20-29.

Obok korzyści ekonomicznych i ekologicznych wynikających z rozwoju agroturystyki, równie istotne i ważne są pozamaterialne korzyści społeczne. Pozytywny wpływ agroturystyki na rodziny gospodarzy polega na zdobywaniu nowych umiejętności, doświadczeń oraz uczeniu ich przedsiębiorczości, co w przyszłości może procentować.

Do istotnych publikacji, w których wątek ten był poruszany zaliczam:

1. Woźniak M., Szara K., Wojciechowski A. (1998), Działalność ODR w zakresie agroturystyki, *Zagadnienia Doradztwa Rolniczego*, nr 3, s. 116-126.
2. Woźniak M., 1999, Agroturystyka – moda czy przyszłość turystyki. [w:] *Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomii Rolnictwa i Agrobiznesu, Materiały VI Kongresu Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu*, t. I, z 3, Rzeszów, s. 131-137.
3. Woźniak M., 2000, Agroturystyka a zrównoważony rozwój obszarów wiejskich. *Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu*. t. II z. 2. Warszawa–Poznań–Zamość, s. 21-25.
4. Woźniak M., 2001, Turystyka wiejska i jej powiązania z rolnictwem, ekologia i etyka, *Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu*, t. III, z. 6. Warszawa–Poznań–Białystok, s. 21–24.
5. Woźniak M., 2001, Agroturystyka jako element kształtujący krajobraz obszarów wiejskich. *Zeszyty Problemowe Postępów Nauk Rolniczych*, nr 478, Polska Akademia Nauk, Wydział Nauk Rolniczych, Leśnych i Weterynaryjnych, Warszawa, s. 563-568.
6. Woźniak M., 2002, Agroturystyka w procesie integracji polskiej wsi w UE, *Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu*, t. IV z. 6., Warszawa-Bydgoszcz, s.195-199.
7. Woźniak M., 2003, Szanse i możliwości rozwoju turystyki wiejskiej, [w:] Wilkin J. (red.), *Podstawy strategii zintegrowanego rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich w Polsce*, Uniwersytet Warszawski, Wydział Nauk Ekonomicznych, Warszawa, s. 215-239.
8. Woźniak M., Lechwar M., 2004, Agroturystyka jako forma dywersyfikacji strategii rozwojowych wiejskich gospodarstw domowych, [w:] M. Adamowicz (red.), *Wiejskie Gospodarstwa domowe w obliczu problemów transformacji, integracji i globalizacji*, Wydawnictwo Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, Warszawa, s. 513-521.
9. Woźniak M., 2005, Turystyka- szansa czy zagrożenie dla krajobrazu obszarów wiejskich, *Zeszyty Problemowe Postępów Nauk Rolniczych*, z. 507, cz. II, Polska Akademia Nauk, Warszawa, s. 589-595.
10. Cebulak T., Grzybek M., Woźniak M., 2005, Znaczenie gospodarstw agroturystycznych w zachowaniu i rozwoju regionalnego produktu żywnościowego, *Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu*, t. VII, z. 8, Warszawa–Poznań, s. 34-41.
11. Woźniak M., 2006, Badanie preferencji wobec produktu turystycznego wsi, *Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu*, nr 1107, Wrocław, s. 447-453.
12. Cebulak T., Woźniak M., 2007, Sukcesja tradycji żywieniowo-zdrowotnych elementem rozszerzonej oferty agroturystycznej. *Monografie nr 80, Agroturystyka – moda czy potrzeba?*, Wydawnictwo Akademii Podlaskiej w Siedlcach, Siedlce, s. 283-295.
13. Woźniak M., Lechwar M., 2006, Innowacje a rozwój turystyki na obszarach wiejskich, *Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu*, nr 1116, Wrocław, s. 672-678.
14. Woźniak M., Cebulak T., 2007, Lokalna oferta agroturystyczna odzwierciedleniem społecznego zainteresowania turystów. [w:] *Turystyka w rozwoju obszarów wiejskich*, Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, Warszawa, s. 253-261.

15. Woźniak M., 2008, Ekonomiczne i środowiskowe uwarunkowania turystyki i rekreacji w wynikach projektu foresight dla województwa podkarpackiego [w:] K. Malik (red.), Monitorowanie rozwoju regionu - wymiar społeczny, gospodarczy i środowiskowy, t.2, Politechnika Opolska, Opole, s. 343-353.
16. Woźniak M., 2014, Przedsiębiorczość turystyczna kierunkiem rozwoju atrakcyjnych krajobrazowo gmin wiejskich, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, nr 366, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław, s. 605-617.
17. Woźniak M., 2016, Żywność jako element kształtujący jakość wypoczynku w gospodarstwach agroturystycznych, [w:] M., Pomykała, K. Tereszkievicz (red.), Aktualne problemy jakości i bezpieczeństwa żywności, Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Maciejowi Pompe-Roborzyńskiemu, Oficyna Wydawnicza Politechniki Rzeszowskiej, Rzeszów, s. 69-84.
18. Woźniak M., 2016, Przedsiębiorczość wyznacznikiem sukcesu podmiotów branży turystycznej, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, nr 444, Wrocław, s. 571-582.
19. Woźniak M., 2016, Perspektywy i wyzwania turystyki w koncepcji zrównoważonego wykorzystania zasobów naturalnych, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, nr 452, Wrocław, s. 258-269.

Nurt badawczy: Krajobraz obszarów wiejskich i jego wartość ekonomiczna

Przemiany społeczno-gospodarcze, jakie na przełomie XX i XXI wieku miały miejsce na polskiej wsi, są przyczyną zasadniczych ich przekształceń, również w jej krajobrazie. Spowodowało to, że wieś polską charakteryzuje dziś:

- utrata „wiejskości” przez niektóre jednostki osiedleńcze, wcześniej zaliczane do typowych wsi (nastąpiło to poprzez włączenie w obszar miejski, bądź bezpośrednie sąsiedztwo z miastem, jako efekt silniejszej presji urbanistycznej),
- zachowanie wsi „historycznych”, znacząco osadzonych w przeszłości (dla nich przeszłość i tradycja jest, lub co najmniej może być, tym czynnikiem, który w istotnym stopniu kształtuje indywidualną tożsamość),
- konieczność „pielęgnowania wiejskości”,
- występowanie dóbr rzadkich, jak własna tożsamość, czyste ekologicznie, wielkoobszarowe przestrzenie Polski (cenne „wiano dla Europy”), zyskujące na atrakcyjności.

Krajobraz kształtowany jest przez wszystkie jego elementy: topografię, wodę, powietrze, infrastrukturę i wegetację, a takie ujęcie ukazuje krajobraz jako system, który według L. Bertalanffy’ego jest zbiorem elementów znajdujących się w określonych relacjach między sobą i z otoczeniem¹³. Punktem wyjścia kreowania systemu może być określony obiekt, stanowiący fragment rzeczywistości materialnej, w którym badaczka interesuje pewna relacja lub kolejno kilka rodzajów relacji. Taki sposób postępowania jest powszechnie przyjęty w badaniach geograficznych i w ekologii krajobrazu. W tym aspekcie można przedstawić główne typy krajobrazów, z którymi utożsamiane są obszary wiejskie: krajobraz rolniczy, naturalny i kulturowy, które mogą odznaczać się:

- dominacją walorów przyrodniczych,
- równym udziałem wartości przyrodniczych i powstałych w wyniku działalności człowieka,
- dominacją lub wyłącznym występowaniem walorów antropogenicznych.

Można stwierdzić, że krajobraz kulturowy tworzy to wszystko, co odziedziczyliśmy od przeszłych pokoleń, jednak jest to, a raczej powinien być, rezultat działalności człowieka,

¹³ L. Bertalanffy, Ogólna teoria systemów. Podstawy, rozwój, zastosowania, PWN, Warszawa 1984, ss.339.

która harmonijnie współgra z przyrodą, partycypując w tworzeniu piękna i oryginalności terenów wiejskich, uwzględniając elementy roku obrzędowego¹⁴.

Coraz częściej w Europie obserwuje się negatywne przemiany krajobrazu wiejskiego, co w efekcie prowadzi do zmian środowiska geograficznego, przyrodniczego czy kulturowego, często powodując nieodwracalną jego dewastację. Mimo, iż pewne elementy życia wsi się nie zmieniają, to jednak wieś traci swoją podstawową wartość, jaką jest urok wiejskiego krajobrazu wzbogacony wartościami środowiska przyrodniczego.

Przyroda jest bezpośrednio połączona, praktycznie ze wszystkimi kierunkami działań realizowanych na obszarach wiejskich, jest ściśle związana z turystyką, rolnictwem, leśnictwem, transportem, przemysłem oraz szeroko rozumianą przedsiębiorczością oraz codziennym życiem każdego mieszkańca.

Przyroda obszarów wiejskich jest w pewnym stopniu kształtowana także przez rolnictwo, jako podstawową formą działalności gospodarczej na wsi. Rozwój rolnictwa w dziejach historycznych oznacza stopniowe i systematyczne przekształcanie środowiska naturalnego. Można tu wymienić co najmniej kilka procesów, które wywarły istotny wpływ na środowisko. Należą do nich:

- karczowanie i wypalanie lasów oraz przekształcenie ich na pola uprawne i inne użytki rolne oraz gospodarcze; proces ten doprowadził w wielu krajach, zwłaszcza w Europie i w Azji, do nadmiernego wylesienia i naruszenia równowagi środowiskowej,
- zamiana stepów oraz łąk i pastwisk naturalnych na pola uprawne oraz intensyfikacja chowu zwierząt na tych terenach, co również prowadziło do naruszenia równowagi środowiska i pogłębienia problemu niedoboru wody i dewastacji naturalnej pokrywy roślinnej,
- rozwój systemów melioracji wodnych prowadzących - oprócz pozytywnych efektów krótkookresowych - do przesuszenia znacznych obszarów w dłuższym okresie czasu, degradacji gruntów i pogorszenia efektywności gospodarowania; rozwój nawodnień w rejonach półsuchych przyczynił się często do zasolenia gleb,
- intensyfikowanie produkcji rolnej przez zastosowanie przemysłowych środków produkcji, które, jako obce dla środowiska przyrodniczego, naruszały gwałtownie równowagę ekologiczną, strukturę mikrobiologiczną gleb oraz skład chemiczny produktów przez kumulację niekorzystnych pierwiastków i substancji w glebie oraz produktach rolnych i przez to wpływały negatywnie na jakość produktów i zdrowie ludzi,
- koncentracja i specjalizacja produkcji rolnej, która przez skupienie produkcji w punktach koncentracji lub wielokrotne powtarzanie tej samej formy produkcji na określonej przestrzeni doprowadziły do emisji zanieczyszczeń (woda, gleba, powietrze) i naruszenia równowagi środowiska,
- modyfikowanie naturalnych form organizmów żywych (roślin i zwierząt) przez prace hodowlane i inne formy postępu biologicznego, który prowadził do znacznego zwiększenia produktywności i efektywności gospodarowania. Postęp ten w krajach wysokorozwiniętych, zwiększając znacznie potencjał produkcyjny, wpływa na naruszenie społecznej równowagi między zdolnościami do produkcji żywności i możliwości jej konsumpcji, co z kolei powoduje niewydolność dochodową rolnictwa, konieczne zmniejszenia zatrudnienia i eliminację gospodarstw rolnych, z drugiej strony postęp biologiczny w postaci np. genetycznie modyfikowanej żywności, budzi poważne zastrzeżenia moralne i obawy przed wystąpieniem niekorzystnych efektów u konsumentów i środowisku.

¹⁴J.P. Piotrkowski, W. Idziak, Kultura bogactwem turystyki wiejskiej, FWW, Warszawa 2001, s. 11-13.

Polska, a szczególnie województwo podkarpackie, posiada wielkie bogactwo przyrodnicze i krajobrazowe, doceniane nie tylko w kraju, ale także w skali całej Europy, a nawet Świata. W dużym stopniu zachowanie tego bogactwa bezpośrednio związane jest z pogodzeniem rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich z ochroną środowiska oraz zastosowaniem odpowiednich praktyk rolniczych, co w praktyce jest zadaniem bardzo trudnym do zrealizowania, gdyż występuje tutaj rozbieżność interesów ekonomicznych i interesów społecznych.

Dychotomizacja przyrody i społeczeństwa wywiera często negatywny wpływ na przyrodę, doprowadzając do degradacji środowiska przyrodniczego, krajobrazu, wyginięcia wielu gatunków roślin i zwierząt. Dlatego ochrona przyrody jest obowiązkiem każdego człowieka, jednak rzeczywistość pokazuje także negatywne aspekty oddziaływania na przyrodę. Dostrzegamy to także na obszarach wiejskich, których część mieszkańców często przedkłada motywy materialne nad dobro i zdrowie nas wszystkich. Bardzo trafnie określił to M. M. Tchorzewski¹⁵, który zwracał uwagę, że ochrona przyrody na obszarach wiejskich musi zaistnieć w sercu i rozumie każdego mieszkańca wsi.

Elementy ekosystemu nabierają szczególnego znaczenia w zjednoczonej Europie, która wyraźnie i jednoznacznie określa zasady ochrony przyrody obszarów wiejskich. Zgodnie z nimi należy między innymi:

- zachować różnorodność biologiczną obszarów wiejskich,
- inwentaryzować posiadane zasoby przyrodnicze,
- odpowiednio planować działalność (także turystyczną) na obszarach szczególnie atrakcyjnych przyrodniczo,
- prowadzić ciągły monitoring stanu ochrony cennych gatunków i ich siedlisk.

W moich publikacjach podkreślałem słowa J. G. Pawlikowskiego: że „Człowiek, odkąd pojawił się na Ziemi, począł ujarzmić przyrodę. Aż nareszcie ujarzmił ją tak gruntownie, że poczynają mu włosy stawać z przerażenia, aby w pustce przestrzeni nie został sam na sam – z trupem...”¹⁶ oraz, że „każde pokolenie powinno zostawić świat następnemu w dobrym lub nawet lepszym stanie niż otrzymało go od poprzedniego”.

Do istotnych publikacji, w których wątek ten był poruszany zaliczam:

1. Woźniak M., Cyrek P., 2004, Dziedzictwo kulturowe obszarów wiejskich a motywy wyboru miejsca wypoczynku na przykładzie Bieszczadów i Beskidu Niskiego, [w:] I. Sikorska-Wolak (red.), Turystyka w rozwoju lokalnym, Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, Warszawa, s. 200-211.
2. Woźniak M., Cebulak T., 2006, Otoczenie przyrodnicze elementem wyznaczającym wzajemne relacje między turystami a przestrzenią agroturystyczną, [w:] M., Plichta, J. Sosnowski (red.), Marketing w agroturystyce, Wydawnictwo Akademii Podlaskiej w Siedlcach, Siedlce, s. 53-61.
3. Woźniak M., 2006, Wpływ historii i kultury na zrównoważony rozwój obszarów wiejskich na przykładzie Bieszczad i Beskidu Niskiego [w:] M., Adamowicz (red.), Samorządy i społeczności lokalne w zrównoważonym rozwoju obszarów wiejskich, Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, Warszawa, s. 185-194.
4. Woźniak M., Cebulak T., Stec S., 2007, Przestrzeń wiejska jako miejsce edukacji życia zgodnie z prawami natury. [w:] Turystyka wiejska a edukacja – różne poziomy, różne wymiary, Wydawnictwo Akademii Rolniczej w Poznaniu, Poznań, s. 244-251.
5. Lechwar M., Woźniak M., 2007, Wpływ otoczenia instytucjonalnego na decyzje inwestycyjne, [w:] Wigier M. (red.), Identyfikacja i ocena barier administracyjnych

¹⁵ M. M. Tchorzewski, 1987, *Ochrona przyrody na wsi*, Druk: Zakłady Graficzne Towarzystwa Bluszcz, Warszawa, Solec, s. 1-15.

¹⁶ J. G. Pawlikowski, *Kultura a natura*, [w:] J. Kolbuszewski (red.), 2000, *Literatura i przyroda*, Wydawnictwo Książnica, Katowice 2000, s. 337-345.

realizacji programów rozwojowych obszarów wiejskich, Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej Państwowego Instytut Badawczy, Warszawa, s. 78-96.

6. Stec A., Woźniak M., 2008, Środowisko przyrodnicze i kulturowe jako dobro ekonomiczne i społeczna wartość rozwoju turystyki wiejskiej na przykładzie Bieszczadów, [w:] I Sikorska-Wolak (red.), Potencjał turystyczny w regionach, Wydawnictwo Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, Warszawa, s.23-34.
7. Woźniak M., 2009, Przyroda i jej znaczenie w tworzeniu wizerunku wiejskiego produktu turystycznego [w:] P. Palich (red.), Marka wiejskiego produktu turystycznego, Wydawnictwo Akademii Morskiej w Gdyni, Gdynia, s. 165-171.
8. Woźniak M., 2016, Zasoby naturalne obszarów wiejskich jako determinanty ich rozwoju ekonomicznego, Zeszyty Naukowe Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, t. 16 (XXXI), z. 3, Warszawa, s. 371-381.

6. Podsumowanie dorobku i osiągnięć w pracy naukowo-badawczej

Rezultatem mojej aktywności naukowej jest dorobek obejmujący łącznie 191 pozycji, z czego 177 zostało opublikowane po uzyskaniu przeze mnie stopnia doktora. Charakterystykę mojego dorobku naukowego po uzyskaniu stopnia doktora przedstawia tabela 1.

Tabela 1. Zestawienie dorobku naukowego po uzyskaniu stopnia doktora

Rodzaj publikacji	Autor	Współautor	Razem
Monografie	1	9	10
Publikacje naukowe w czasopismach	44	24	68
Autorstwo rozdziałów w monografiach	32	58	90
Dokumentacja prac badawczych	-	11 (w tym 6 wykazano w monografiach)	5
Ekspertyzy	3	1	4
Razem publikacji	80	97	177

W przedstawionym dorobku znajduje się 10 pozycji anglojęzycznych oraz po 1 w języku rosyjskim i niemieckim.

Część moich badań stanowi efekt samodzielnej pracy naukowej, do której zaliczam 80 publikacji, część jest efektem współpracy z innymi autorami, do której zaliczam 97 publikacji. Prace stanowiące mój dorobek po uzyskaniu stopnia doktora, zostały opublikowane m.in. w czasopismach naukowych: *Ekonomia XXI Wieku*, *International Journal of Management Science and Business Administration*, *Acta Agraria et Silvestria*, *Zagadnienia Doradztwa Rolniczego*, *Zeszyty Problemowe Nauk Rolniczych*, *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, *Roczniki Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu*, *Prace Naukowe Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego*, *Zeszyty Naukowe Politechniki Rzeszowskiej*, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego*.

Liczba cytowań moich publikacji wynosi według bazy Scholar Google– 46 (Indeks Hirscha – 4), według bazy Publish Or Perish – 29 (Indes Hirscha – 2), według bazy BazEkon – 19 (Indeks Hirscha – 3).

Moje dotychczasowe publikacje naukowe stanowią rezultat prac badawczych związanych przede wszystkim z projektami badawczymi, których byłem wykonawcą, tj.:

1. Międzynarodowy Grant w ramach 5th EU Commission QLRT–1999–01526 „Strategy for Integrated Development of Agriculture and Rural Areas in CEE Countries”,

wykonywanego w latach 1999-2003 na Wydziale Nauk Ekonomicznych Uniwersytetu Warszawskiego.

Międzynarodowy projekt badawczy IDARA; „Strategy for Integrated Development of Agriculture and Rural Areas in CEE Countries”. Projekt był finansowany przez Unię Europejską, jako część 5 Ramowego Programu UE (Kontakt nr: 115/E-343/SPUB-M/5 PR UE/DZ29/2001-2002/).

2. Program Wieloletni na lata 2005-2009 koordynowany przez Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej w Warszawie, w ramach Uchwały Rady Ministrów nr 126/2004 na temat Ekonomiczne i społeczne uwarunkowania rozwoju polskiej gospodarki żywnościowej po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej.
3. Projekt celowy Ministerstwa Nauki i Informatyzacji, 2005-2013, nr 6RSI2003C/5997 pod nazwą „Regionalna Strategia Innowacji Województwa Podkarpackiego”.
4. Projekt Systemowy Wzmocnienie instytucjonalnego systemu wdrażania Regionalnej Strategii Innowacji w latach 2007-2013 w województwa podkarpackim, nr projektu WND-POKL.08.02.02-18-001/08, w latach 2001-2014 byłem przewodniczący Panelu Celów Strategicznych ds. kreowania kultury innowacyjnej mieszkańców regionu.
5. Projekt Biuro Wdrażania i Monitoringu Regionalnej Strategii Innowacji Województwa Podkarpackiego, 2005-2006, nr Z/2.18/II/2.6/46/05/U/6/05.
6. Projekt Aktualizacja Regionalnej Strategii Innowacji Województwa Podkarpackiego na lata 2005-2013, w ramach projektu systemowego „Wzmocnienie instytucjonalnego systemu wdrażania Regionalnej Strategii Innowacji w latach 2007-2013 w województwie podkarpackim”.
7. Projekt FORESIGHT Priorytetowe technologie dla zrównoważonego rozwoju województwa podkarpackiego, Nr WKP 1/1.4.5/2/2006/2/2006/21/24/602/206/U, 2006-2008. W projekcie tym byłem także członkiem Panelu Głównego oraz moderatorem Panelu Turystyka, rekreacja i rehabilitacja, zdrowie.

Uzupełnieniem realizowanych projektów są własne prace badawcze w ramach badań własnych:

- BW-2804/KA/97-2000, Agroturystyka w aspekcie wielofunkcyjnego rozwoju wsi, 1997-2000, kierownik tematu.
- Determinanty rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich, temat indywidualny Uwarunkowania rozwoju agroturystyki, 2002-2006.

oraz w ramach działalności statutowej:

- DS: U-7383/DS Ekoinnowacje w zarządzaniu przedsiębiorstwem oraz w zarządzaniu rozwojem regionu, 2008-2010, członek zespołu, 2008-2010.
- U-8339/DS Nowoczesne, konkurencyjne, ekoinnowacyjne rozwiązania dla gospodarki kraju i regionu, ze szczególnym uwzględnieniem gospodarki żywnościowej, 2011, członek zespołu.

Ważnym aspektem mojego rozwoju naukowego jest realizacja wykazanych projektów badawczych, co zaowocowało tym, że jestem jednym z autorów Regionalnej Strategii Innowacji Województwa Podkarpackiego na lata 2005-2013 oraz Regionalnej Strategii Innowacji Województwa Podkarpackiego na rzecz Inteligentnej Specjalizacji (RIS3), a także końcowego raportu z badań FORESIGHT Priorytetowe Technologie dla Zrównoważonego Rozwoju Województwa Podkarpackiego.

Prezentacja własnego dorobku naukowego, a jednocześnie możliwość dzielenia się wiedzą oraz korzystania z wiedzy innych, wiązała się z uczestnictwem na 8 konferencjach międzynarodowych na których wygłaszałem referaty oraz 3 bez wygłaszania referatu, a także 56 konferencjach krajowych na których wygłaszałem referaty oraz 20 konferencjach naukowych z aktywnym udziałem. Na uwagę zasługują konferencje, na których przewodniczyłem sesjom, a mianowicie:

- Konferencja Word Academy Of Science, Engineering And Technology, ISSUE 70 2012, Word Academy Of Science, Engineering And Technology WASET 2012, DUBAI, United Arab Emirates, przewodniczyłem Sesji III.
- Konferencja 22nd International Conference on Production Research ICPR 22 – CHALLENGES FOR SUSTAINABLE OPERATIONS, 28.07.-1.08.2013, Iguassu Falls, Brasil, przewodniczyłem Sesji: Quality, Environment and Social Issue 2.

Uzupełnieniem mojej działalności naukowej i dydaktycznej jest aktywność organizacyjna na rzecz Wydziału Ekonomii Uniwersytetu Rzeszowskiego oraz Wydziału Zarządzania Politechniki Rzeszowskiej, przejawiająca się m.in. tym, że w 1999 r. byłem sekretarzem komitetu organizacyjnego Kongresu Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu zorganizowanego w Rzeszowie oraz w 2007 r. byłem przewodniczącym komitetu organizacyjnego Międzynarodowej Konferencji Naukowej nt. Narzędzia ekonomiczno-inżynierskie w stymulowaniu wzrostu gospodarczego, organizowanej przez Studenckie Koło Naukowe Ekonomistów Uniwersytetu Rzeszowskiego. Brałem także czynny udział w organizacji oraz prezentacji wykładów na ośmiu Rzeszowskich Festiwalach Nauki, Techniki i Sztuki, organizowanych przez Politechnikę Rzeszowską oraz byłem członkiem komitetu organizacyjnego pięciu konferencji naukowych. Byłem także w latach 1999-2008 członkiem Komisji Rewizyjnej Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu z siedzibą w Poznaniu oraz Przewodniczącym Wydziałowej Komisji wyborczej na Wydziale Ekonomii Uniwersytetu Rzeszowskiego, w latach 2001-2008.

Moja działalność dydaktyczna wiąże się z prowadzeniem zajęć z przedmiotów: ekonomika przedsiębiorstw handlowych, podstawy przedsiębiorczości, przedsiębiorczość, zarządzanie strategią bezpieczeństwa, agroturystyka, podstawy rozwoju zrównoważonego regionu, ekonomika turystyki i rekreacji, które realizowałem na studiach stacjonarnych i niestacjonarnych zarówno pierwszego jak i drugiego stopnia, na Uniwersytecie Rzeszowskim, Politechnice Rzeszowskiej i Państwowej Wyższej Szkole Zawodowej w Krośnie. Byłem także chętnie wybierany przez studentów tych uczelni, na promotora prac licencjackich, inżynierskich i magisterskich oraz byłem czynnym uczestnikiem ruchu studenckiego, co zaowocowało tym, że studenci wybierali mnie na Przewodniczącego Studenckiego Koła Naukowego Ekonomistów na Uniwersytecie Rzeszowskim, w latach 2003-2008 oraz Przewodniczącego Studenckiego Koła Naukowego Grehot na Państwowej Wyższej Szkole Zawodowej w Krośnie, w latach 2003-2009, a studenci których byłem opiekunem naukowym zdobywali wiele wyróżnień i nagród na Studenckich Konferencjach Naukowych w Polsce i za granicą.

W trakcie mojej pracy podnosiłem swoje kwalifikacje, co znalazło efekt w uzyskaniu certyfikatów:

1. Menedżer Innowacji w zakresie JTS.
2. Specjalista zarządzania innowacjami.
3. Spinaker wiedzy – regionalny program wsparcia przedsiębiorczości akademickiej.
4. Certyfikowany konsultant innowacyjności.
5. Zarządzanie projektem.
6. Moderacji wizualnej II stopnia.
7. Planowanie Strategii Rozwoju Gminy.

Moje zaangażowanie w pracę naukowo-badawczą oraz dydaktyczno-wychowawczą zostało wyróżnione:

1. Srebrnym Krzyżem Zasługi, Postanowienie z dnia 15 czerwca 2000, legitymacja Nr 120-2000-151.
2. Medalem Komisji Edukacji Narodowej, 3 lipca 2006, legitymacja Nr 101740.
3. Medalem Srebrny Za Długoletnią Służbę, 3 września 2014, legitymacja Nr 410-2014-68.